

genija

CANIKAR

GOSPA
JUDIT

Genija d.o.o.
1000 Ljubljana, Litijska cesta 12/a
Telefon: 051 415 616
Splet: www.genija.com
E-pošta: info@genija.com

Ivan Cankar
Gospa Judit

Za založbo: Blanka Jarni
Računalniška postavitev: Dubravko Gecan

©Genija, d.o.o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-32(0.034.2)

CANKAR, Ivan, 1876-1918
Gospa Judit [Elektronski vir] / Ivan Cankar. - El. knjiga. -
Ljubljana : Genija, 2012

Način dostopa (URL): www.e-knjiga.si

ISBN 978-961-6576-75-8 (ePub)
ISBN 978-961-6576-76-5 (mobi)
260766464

Ivan Cankar

Gospa Judit

2012

Tudi za brezplačne knjige valjajo avtorske pravice.

Vsa besedila na portalu e-knjiga.si so objavljena z dovoljenjem avtorjev, oz. lastnikov avtorskih pravic.* Pridobljena dovoljenja veljajo izključno za objavo in distribucijo na portalu e-knjiga.si. Ni dovoljen prenos e-knjig, besedil ali slikovnega materiala na druge spletne naslove, reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba v kakršnemkoli obsegu ali postopku.

Za osebno uporabo naše e-knjige lahko uporabljate neomejeno. Namesto nepooblaščenega razmnoževanja datotek vas prosimo, da vsako novo kopijo prenesete ali delite neposredno s našega portala. Na ta način boste prispevali k nadaljnjemu razvoju spletne knjižnice e-knjiga.si.

**za besedila, ki so v javni lasti dovoljenja za objavo niso potrebna. Javna last je oznaka za vsak izdelek, za katerega nihče ne uveljavlja lastniških pravic. Še vedno veljajo pravice za grafično podobo in računalniško postavitev knjig objavljenih na portalu e-knjiga.si*

Predgovor

Pripovedujem vam o življenju, delovanju in nazorih lepe in blage gospe Judite. Ali predno začnem, je potreba, da izpregovorim o neki drugi stvari.

Zgodilo se je, da je stopil v čedno hišo slovenske poezije nespodoben človek, pljunil v prijazen pozdrav na mojo suknjo ter odkobalil urno po prašni cesti, zato da bi ga kdo ob pravem času ne prijel za ušesa. Kako sem ga bil užalil, fanta? Ah, po nedolžnem še niso nikogar obesili; če ni bil hudodelec, je pa vsaj v svoji mladosti jabolka klatil. Neprijazni fant, ki mi je oskrunil suknjo, se je bil zmotil nad mojim grehom; in vendar sem zaslužil to očitno sramoto in prav je imel, ko mi je s tenkim svojim glaskom zapovedal, da naj poberem šila in kopita ter ostavim ta čisti hram slovenske literature.

Moj greh je bila velika zmota, ki sem jo opazil strahoma tako pozno, skoro že prepozno. Dolgo vrsto let sem vam pripovedoval vesele in žalostne zgodbe, pel o tega življenja sramoti in bridkosti in zdelo se mi je, da je to umetnost. Mislil sem tudi, da je svet, kakor ga vidim, in da je moja pravica in na nekak način celó moja čednost, če so moji naočniki, iz življenja neveselih izkušenj liti, tako mračni. Zakaj zdelo se mi je nadalje, da je vse umetnosti

pogoj umetnikovo življenje in iz tega življenja porojena posebnost njegovih oči. Objekt je isti, in če bi gledali vsi ljudje enako, bi rodila zemlja enega samega velikega umetnika in nobenega več za njim. In zdelo se mi je nazadnje, da so vse te reči znane že celo v Rovtah in da bi opravljal nepotrebno opravilo, kdor bi pel ljudem dandanes o »Novi pisariji«.

Zmotil sem se; tisti fant mi je razložil, da sem se zmotil. Poslušati je treba, dragi moji, kako v naših krajih pismeni ljudje govoré o umetnosti. Na očitnem trgu, vpričo sveta, ne da bi jim kdo blagohotno svetoval: »Govôri, komur je beseda dana!« – Tako govoré: Ni glavna stvar, da je umotvor – umotvor! ... Ali razumete? ... Temveč treba je, da je umotvor tudi – no, kaj še? Še veliko drugega, o! Umetnikom se niti ne sanja, kako imenitne so njih dolžnosti in kako velika je njih odgovornost pred Bogom in pred ljudmi. »Če bi se takle umetnik, lahkomiseln človek, kakor je, le malo zavedel – devetkrat bi se premislil, predno bi nesel svoje srce naprodaj ...

Sedela je ženska na trgu, debela in poštena ženska; prodajala je jajca in ni storila nikomur nič žalega. Pride mimo gospod, velik in resen gospod, v črni suknji. In se ustavi pred žensko. »Po čem,« pravi, »po čem so jajca, mati?« »Po čem bodo?« odgovori ženska prijazno. »Po štiri za desetico!« – »Niso draga, in, resnično, o mati, lepa jajca so, tako prikladna želodcu, kakor tudi okusu prijetna!« In vzame jajce, potrka s tenkim nožkom tu, potrka tam, nastavi ter izpije. Resen je njegov obraz. »Jajce je, kakor je pač potreba, da je jajce. Ampak, o mati, ali ste bili o veliki noči pri spovedi?« – »Vsak mesec, gospod, in tudi pri obhajilu!« – »Lepo je to in koristno. Toda povejte mi, kako vzgajate svoje otroke?« – »Nimam otrok, gospod, ne zamerite!« – »Pa jih še lahko dobite! In čemu prodajate jajca? Iz same lakomnosti?« – »Dobiček ni velik,

gospod.« – »Ampak povejte mi, o mati, kakšna je tista kokoš, ki je nesla ta jajca?« – »Lepa kokoš je, gospod, in nikomur še ni storila žalega.« – »Kakšne barve?« – »Rjava putka je, prijazno pegasta.« – »Značaj?« – »Pohlevna putka, debela in plaha.« – »Kakšna je njena morala?« – »Sramežljiva putka je, gospod.« – »Sedaj pa mi povejte, o mati, kakšen pa je tisti petelin?« – »Postaven petelin je, košat in krepak!« – »Pa morala njegova?« – »Kakor je že pač petelin. Morale nima veliko ...« – »Kaj?« se je prestrašil zdaj gospod in razsrdil. »Ali tako govorite o petelinih in o morali? Jajca, ki jih prodajate, so dobra jajca, tako prikladna želodcu, kakor tudi okusu prijetna. Ampak petelin je nemoralen! In jaz vam rečem, o mati: kdor pohujša enega teh malih, bi bilo boljše, da bi mu obesili mlinski kamen okoli vratu ter ga potopili v globočino morja! In pa: svaka sila do vremena!« – Tako se je razsrdil gospod in je šel po svoji poti ...

Ni dovolj, da je umotvor – umotvor, treba je tudi, da je putka moralna.

Kaj bi človek še veliko govoril? Če ljudje zahtevajo, kdo bi se jim upiral? Vsa pravica je njihova. Pravijo, da je na umotvoru umetnost postranska reč, glavna pa da je blag namen in moralno besedilo. Če tega ni, da je treba pognati preko praga umotvor z umetnikom vred. In da umotvor ni ustvarjen za zrele ljudi, umetnosti željne, temveč – za koga? Vrag vedi, za neki tako imenovani narod, ki sicer ne kupuje knjig in jih ne bere, ampak ki je kljub temu molčeč in strog sodnik umetnosti in še mnogoterim drugim stvarjem. Tisti narod je velik kujon. Sam ne izpregovori nikoli, ne vidi ga človek, komaj da ga duha. Zagovornikov pa ima veliko število, vestnih in ognjevitih zagovornikov. Z dolgim in mrkim obrazom si ogleda zagovornik umotvor, zamaje z glavo na desno, zamaje na levo ter vzdigne kazalec. »Kar se mene tiče, bi dejal, da

je tale umotvor resničen umotvor. Prijeten je po obliki in sočnat po vsebini. Ampak kaj poreče narod? To ni za naš narod. Naš narod, nepokvarjen, kakor je ...» In dolga pridiga. Osramočen odide umetnik in njegova nemorala z njim ... Pa kaj še zahteva narod? Navduševanja za vse, kar je lepega in blagega na svetu. Nikoli še nisem opazil, da bi se bil narod navduševal, ali da bi občutil željo po navdušenosti; leži tam kakor pobožna klada; ampak če ga umetnik ne navdušuje, zacepeta takoj z nogami. Z nogami svojih zagovornikov. »Kje pa je navduševanje? Ali boš navduševal, ali ne?« ... Pa kaj nadalje še zahteva? Pouka zahteva. Res je sicer, da ni pouka prav nič željen in da bi mu, kakor se kaže, tudi ne koristil nič. Ampak dolžnost umetnikova je, da poučuje, da prodaja moralo na debelo in na drobno in da se navdušuje neprestano, kakor kobilica v soncu ...

Prašal bi navaden človek, kako da ne ukaže narod duhovniku, da bi mu kidal ob delavnikih gnoj in pometal ceste ob sobotah. Tisti navadni človek bi izpraševal po nepotrebnem. Pred sedemdesetimi leti je popraševal o stvari Prešeren, pa še do danes ni dobil odgovora in ga, mislim, tudi nikoli dobil ne bo. Zgodilo se mu je, siromaku, kakor marsikomu za njim: ni se zavedal, v katerem jeziku in za koga poje. To je bila njegova usoda in njegova tragična krivda. Razumeti ni mogel, da je treba nauka namesto ideje, cerkvene morale namesto umetniške, navdušenosti namesto resnice. Edino, kar je natanko vedel in kar je vnukom njegovim še celo znano, pa je bilo, da je predvsem potreben bič ...

Nazori naroda in njegovih besednikov prodirajo zmerom višje. Velik del umetnikov je že spoznal, da je v umetnosti umetnost le postranska reč. Med njimi je tudi nekaj ljudi, ki sem jih nekdaj od srca ljubil. No, Bog jim dodeli častitljivo starost! Zdaj jedo beli kruh narodove hvaležnosti in drugih pozemskih dobrot. Slabi

časi so pač in kdo bi zameril človeku, če se greje za gorko pečjo, namesto da bi stal zunaj v dežju in viharju ...

Z mano pa je stvar drugačna in to je, kar sem hotel povedati. Prepozno je prišlo spoznanje; ah, čisto nemogoče je, da bi krenil na pravo pot. Človek, ki ima za sabo dolge ure hodá, se ne vrne po isti poti, ker je bil pozabil tobakiro doma.

Najprej, kar se tiče morale. Da povem naravnost, se že od zgodnje mladosti nisem veliko ukvarjal z njo. Vzrok je zelo tehten. Ljudje, ki so polnili mojo mladost z gnusom in trpljenjem, dokler je niso napolnili do roba, so bili vsi nenavadno moralni. Z velikimi črkami so zapisali v moje srce, da je glasna morala, tista morala namreč, ki je tako bahato nalepljena na tolsti obraz, le spodobna tujka za duševno nečistost. Nikoli me ni varal pobožen pogled; že takrat sem videl hladno zlobo v njem. In leta niso zabrisala tega vtisa, temveč so ga zarezala še globlje. Zato je zdaj reč taka, da se ognem moralnemu človeku v velikem kolobarju in da sem od srca vesel, če pobere kamen ter ga zaluči za mano. Njegovo sovraštvo je znamenje, da nisem njegove sorte.

Kako pa je z nauki? Tudi v tem oziru sem zabredel že pregloboko, tako da ne morem več nazaj. Res ne. Bojim se celo, da bi mi ljudje niti ne verjeli, če bi jim začel pridigati katekizemske nauke. Nikoli, ah nikoli me ne bo spoštovala šolska mladina. Tudi narod, moj mili narod me nikoli ne bo imenoval svojega učitelja. Zgodilo se je samo enkrat v tem mojem nepridigarskem življenju – bela lučka v mrakovih moje bridkosti – da sem s precejšnjim uspehom prodal koristen in jako čeden nauk. Tam nekje živi človek, ki ima ljubeznivo navado, da me neprestano hvali, vsevprek in s tako navdušenostjo, da časih niti knjige ne more počakati, in ji poje slavo, predno jo je bral. Zvest fant je, blag fant, in skoro genljivo je, kako se mu zableste oči in kako veselo vzklikne, kadar prebere

tragičen odstavek: »Ah, kak humor! Kak nedosežen humor!« ...
Zapisal sem nekoč:

Mladine največja lepota je ta:
ponižnost, nedolžnost pa žlahtnost srca –

in zvesti, blagi fant se je zelo razveselil in je oznanil svetu: »O, kako resničen nauk! Kako lep nauk! Da se naravnost izrazim, kako koristen nauk!« ... In še tisti nauk ni bil moj, temveč ukradel sem ga bil pobožnemu gospodu. Nekaj pa je vendarle; človek ima prijetno zavest, da njegovo delovanje ni bilo popolnoma zastonj. Zakaj tudi razširjanje koristnih naukov je Bogu dopadljiva stvar, vsekakor Bogu dopadljivejša nego umetnost. Samo enkrat je bilo, sladak spomin živi v mojem srcu ...

Z navduševanjem pa še celo nič ni. Iz davnih, lepih časov se spominjam, da sem napravil pesem, ki se je začela z ognjevitim verzom:

Na boj, na boj za narod svoj!

Slovnica pač ni bila veliko prida, ampak zato je bila navdušenost toliko večja. Sploh sem opazil, da na svetu ni bolj zagrizenih sovražnikov, kakor sta si navdušenost in slovnica. Odtistihdob se je moj slog za silo popravil in tako je navdušenost zbledela. Toda resnično: po tej edini čednosti mi je žal. Kakor skozi pisano steklo gledajo mlade oči in kup gnoja se blešči v stoterih pisanih lučeh. Že stoji za tvojim hrbtom visoka senca, izbije ti steklo iz roke in v tihi grozi strme oči ...

In nazadnje še mirno in prijazno besedo. Tistim, ki zahteva-
jo od umetnikov, da bi se na stroške umetnosti ozirali na tako

imenovano moralo, da bi narod poučevali in vzgajali, da bi ga navduševali ne vem za kaj vse ter ga tako rekoč (kakor se izražajo njegovi stilistiško nahodni besedniki) »dvigali v višave lepega in blagega«, tistim ljudem – koreninici, ki raste edinole v naših drugače tako nerodovitnih krajih – je treba razložiti, da je ta zahteva, če se na rahlo izrazim, največja nesramnost. Kaj? Vi sami ste potisnili narod tako globoko, da je v mlaki že do vratu; sami ste se trudili dolga leta in desetletja v potu obraza, da bi vzgojili v narodu surovost, in ste naposled v veliki meri dosegli svoj namen; sami ste skrbeli z besedo in izgledom, da je dandanes popolnoma nesposoben za vsako navdušenost – in zdaj zahtevate, da bi popravil umetnik, kar so zagrešili vedoma in namenoma samopridni vodniki in učitelji narodovi? Sakrament, če to ni nesramnost! Oskrunil je slepar otroka in zdaj je ljubosumen. Naposled – nikar se ne bojte! Z umetnostjo naroda nihče ne bo pohujšal. To bi bilo mogoče pred nekaterimi desetletji; zdaj pa je vsled vaših koristnih naporov že tako napredoval, da mu je umetnost tuja. »Če hoče resničen umetnik govoriti z narodom, mora govoriti jezik, ki ga v svojem srcu zaničuje. Tako se je zgodilo, da se dandanes umetnik in narod ne razumeta več ... In zdaj pribijem drugo nesramnost! Ker je ostal narod tam, kjer je bil pred petdesetimi leti in ker se je po zaslugi svojih glasnih vodnikov pogreznil še za dobrih par klafter globlje, zahtevajo ljudje, da naj občepi tudi umetnik v Jami nad Dobrušo ali v Črnem grabnu. Ker govori in misli narod zmerom bolj po rovtarsko, bodi zmerom bolj rovtarski tudi umetnik. Saj je že skoro bajka, da je bil Prešeren kdaj popularen, in kmalu že Jurčiča ne bodo več razumeli. Zatorej nazaj do Janeza Ciglerja! ...

Jaz sem prestar, ne morem nazaj. Tako izročam to knjigo ljudem brez posebnega veselja, pa tudi brez bojazni. Napisal sem že

mnogo boljšega; nekoč, ni še dolgo tega, sem bil ustvaril umotvor, ki sem ga bil vesel in sem bil celo ponosen nanj. »Čist je bil po svoji ideji in zdelo se mi je, da bi ne zardel ob njem sramežljivi Alojzij sam, in če bi se mukoma ščipal. Zgodilo se je drugače; jecali so v zadregi celo ljudje, ki ne sodijo umetnosti po katekizmu. Kaj sem bil pač storil, kaj so mi očitali? Očitali so mi, da sem ustvaril umotvor. Da sem naslikal na podobi svetnika pod žarko zlato gloriolo pretemen plašč. In so pozabili, da bi gloriola ne bila svetla, če bi plašč ne bil teman; in da bi obraz, prej skrit napol v motnozlatem somraku, zabledel v sivi, pusti svetlobi delavnika ... To pusto svetlobo hočejo, jaz pa jim je ne morem dati. Zatorej brez veselja ... Pride človek k prijatelju; rodila se mu je bila v srcu beseda, ki jo mora izreči. In vendar ve natanko, da mu odgovori prijatelj: »Kaj pa mi to pripoveduješ? Ni bilo potreba tega.« ... Brez veselja ... Lahko pa mi tudi odgovori: »Ni res, kar mi pripoveduješ!« Človek pa ve natanko in čuti v svojem srcu, da je govoril resnico ... Zatorej tudi brez bojazni ...

In zdaj k stvari.

O gospej Juditi lahko rečem, da je jako blaga in lepa gospa. Z veselim, skoro ginjenim srcem se spominjam na tiste ure, ki sem jih preživel v njeni družbi. Malo večerov tako čiste, neomadeževane radosti mi je bilo usodilo življenje ... Tih somrak je bil v izbi, okna so bila zagrnjena in le skozi ozko špranjo je svetil tenek žarek večernega sonca; trepetal je nad mizo, med nama, kakor svetla pregraja, angelov meč; in nikoli ni segla roka preko njega ...

Ležal sem na zofi, glavo uprto ob dlan, oči polzatisnjene; opojno prijetno mi je bilo, kakor Romeu v tistih sanjah, ko je mislil, da je cesar. Časih se je sklonila gospa Judit preko mize in mi je napolnila polizpraznjeno skodelico z vročim čajem. Kadar se je sklonila, so zažareli njeni lasje v večernem žarku in na oči so legle dolge,

temne trepalnice. Ali tudi tedaj se ni vznemirilo moje srce, dasi so bile čisto blizu njene bele lakti in se je zasvetil nad mano njen beli goli vrat. Ne mogel bi se dotekniti teh drobnih prstkov s poželjivo roko, z nečistimi ustnicami. Zakaj na ozko, gladko čelo, v jamice na licih, na vesele, rdeče ustnice je bila napisala nedolžnost svoje znamenje. Že ob sami nespodobni misli bi se bil moral izogniti tistemu pogledu njenih jasnih, rjavih oči ... O, nikoli ni legla senca na tiste neprimerljivo sladke ure, Bog je čuval nad nama ...

Kdor vzame v roko to knjigo, naj premisli, da je porojena iz svetih ur, polnih tihe, nekaljene sreče. Iz trenutkov, ko se osvobodi človek vseh nadlog življenja, vse laži in vsega zla in je v srcu sama resnica in dobrota ... Z mehkim, nekoliko monotonim glasom je pripovedovala gospa Judit. Ne vem, morda so se mi zdele njene zgodbe važne in zanimive le zategadelj, ker jih je pripovedovala ona in ker jih je pripovedovala v tistem somraku opojnih jesenskih večerov. Ali pa tudi zategadelj, ker se mi je rodila ob njenih zgodbah čudna misel, tako žalostna in tako strašna, da je ne morem izreči naravnost. Bodi že, kakor je, namenil sem se, da izročim ljudem slabotno podobo, ah, samo senco tistih večerov. Ni mi dana beseda tako resnična in sladka kakor njej, čisti in blagi, vsega občudovanja vredni. Kjer so takrat, ob čaju, cvetele otono dišeče rože, je zdaj pač samo še par polovenelih, malodišečih listov; kjer se je glasila pesem jasne, pretresljive resnice, je zdaj pač le nerodno, komaj razumljivo jecanje. Zakaj daleč je že tisti čas; kakor v megli, srebrni, trepetajoči, vidim njen obraz; skoro že blede tiste vesele ustnice, skoro že umira blaga luč tistih velikih, rjavih oči; in če iztegnem plaho roko, da bi se zdaj, ob prepozni uri, dotaknil pobožno tistih drobnih prstkov, se osvetijo nenadoma prestrašene oči in strme v temo ...

Ne vidim je več; samo časih, kakor v sanjah, se mi prikaže njena sveta podoba in zdi se mi, da čujem nje mehki glas. Okno je zagrnjeno; tenek žarek sije skozi špranjo, preko mize, med nama, kakor zlata pregraja, angelov meč. Moje oči so polzatisnjene, opojno prijetno mi je pri srcu, kakor Romeu, ko je cesar bil; in gospa Judit pripoveduje.

I. C.

Ne vem, če sem ga imela resnično rada. Ali težko sem čakala noči; slonela sem ob oknu in žalostna sem bila, ker se je mračilo tako počasi. Skozi okno se je videlo na vrt; lep je bil in prostran, segal je daleč, prav do vode in na oni strani do ceste. Ograjen je bil visoko; ozke steze, zanemarjene, že s travo poraščene, so se križale na vse strani v senci starih jablan. Tam v kotu, čisto skrita v grmovju in drevju, je stala nizka lopa; tudi lopa je bila že polrazpala in les je bil vlažen; nikoli nisem sedela tam, strah me je bilo. Vsega vrta me je bilo strah; tako tihe so bile te stare, temne jablane; in sonca ni bilo nikoli in glasu od nikoder; čisto sam je bil človek. Za vrtom je šumela voda, zamolklo, grgraje; če sem poslušala, se mi je zmerom zdelo, da se nekdo potaplja.

Onstran vrta, tam daleč, se je svetil hrib, ves še v soncu. In vse nebo je bilo še jasno, čisto popoldansko, in se je smejalo. »Kadar bo v senci tisti hrib,« tako sem mu bila naročila, »takrat pridi!« In zdaj mi je bilo žal, da sem tako naročila. Saj je bil vrt že ves teman, niti steza ni več razločil človek in nikogar ni bilo tam. Star hlapec je delal ob ograji, nato je vzel lopato in je šel počasi preko vrta; slišala sem, ko je zaklenil vrata. Zdaj bi že lahko prišel; če bi me res imel rad, bi prišel tam po cesti in bi pogledal na vrt in bi preskočil ograjo ...

»Ali bi se ne šla malo sprehajat?«

Mož je bil odprl duri in je stal na pragu. Jaz pa se nisem okrenila; saj sem ga videla že velikokrat.

»Zapri no duri!« sem mu rekla. »Kaj bi rad, da se prehladim?« Zaprl je duri in je šel.

Takrat pa sem pomislila: »Kaj praviš? Kaj ni to greh?« In obšla me je nenadoma velika, čisto nova radost; kakor da bi me bil kdo na rahlo pobožal, tako sladko me je spreletelo po životu. Glejte, nikoli še nisem bila na to pomislila! Samo tako blago, mehko mi je bilo pri srcu, zato ker sem ga imela res nekoliko rada, tistega fanta, in ker je bil tako mlad in zaljubljen in neumen. Zdaj pa vse novo življenje, vsa neizmerna sladkost: glej, tako varaš svojega moža! Ki toliko skrbi zate ... in ki te ima tako rad ... in ki ti tako zaupa ... in vse ...! Skoro milo se mi je storilo pri srcu in oči so se mi osolzile; če se tako spominjam, je bil tisti trenotek najlepši v mojem življenju ... Ah, kako počasi je umiralo to nerodno sonce! ...

Tako mlada sem bila takrat, gospod, tako mlada! Že leto dni sem bila omožena, pa je bil moj obraz še kakor piruh, ves otroški, in lase sem nosila v dveh dolgih kitah, ki sta mi viseli po hrbtu prav do bokov; na čelu in na sencih pa so bili kodri razkuštrani tako umetno, kakor da bi jih bil razpihal veter. Stala sem časih pred ogledalom in nisem mogla stran in sem se smejala – svoji frizuri, svojim neumnim očem, in jamicam v svojih licih in vsemu svojemu življenju, ki je bilo takrat tako lepo in prijazno ... Mračiti pa se ni hotelo tisti večer; obvisela je svetilka na nebu in nikogar ni bilo, da bi jo upihnil ...

Fantu, ki sem ga imela rada ob tistem času, je bilo ime Franc in še ni bil dolgo v našem kraju. Prišel je bil k stricu, župniku, na počitnice. Lep fant je bil, velik in slok, samo brkov še ni imel nič. Oči njegove pa so bile tako sanjave, mirne in nedolžne ... zdi se

mi, da dotlej še nikoli ni bil poljubil ženske ... Saj ni govoril ne posebno lepo in tudi ne posebno duhovito; jecal je celo in umolknil ves plah, kadar mi je pogledal v oči. Toda bilo je v njem in tudi v njegovih besedah je bilo, kakor senca nekega drugega življenja ... ki je tam daleč ... in ki človek zmerom misli nanj ... Sedela sem časih na balkonu; videla sem po vsem trgu, tudi tiste majhne bele vasi med holmi in cerkve na holmih, prav do gozdov na obzorju. Gledala sem in tako žalostno mi je bilo pri srcu, Bog vedi zakaj. Rad bi človek nekam, gleda in misli in sam ne ve kam. In tedaj je dobro, če pride kdo in stisne človeku roko in ne izpregovori besede ... Zato sem ga imela rada ...

Tistih ljudi nisem marala, ki so bili tam. Ne maram ljudi, ki so kakor ... abecednik. Prelista človek in se ne ustavi nikjer: to vse je že bral. Stran je strani enaka in vse so enako dolgočasne. In tudi ljudje me niso imeli radi. Govorili so pohujšljive besede o moji morali ... in takrat, gospod, resnično ni bilo treba ... Ni jim bil pogodi moj obraz, ker je bil preveč vesel; moja obleka, moja frizura, moja govorica ... vse je bilo tuje in tako tudi nemoralno. Zakaj moralni so bili, kakor uče bukve, da je ves narod moralen ... Ah, živali! ... Drugače blagi in pošteni ljudje – posebno če jih pogleda človek ob nedeljah, kadar gredo k maši in sije sonce ... Porajajo se, žive, umirajo; ne srda po njih in ne hvaležnosti ... Moralni so iz lenobe. Kar jim je tujega, je nemoralno, zato ker jih vznemirja v toposti ... In vendar mora biti še nekaj v srcu – zato tisti strah, tisto sovraštvo do nemorale. Ne, ni mogoče, da bi bilo na svetu srce, ki je že vse hrepenenje umrlo v njem ...

Vsako nedeljo sva bila z možem v gostilnici. Tam v gosposki sobi je bila zbrana boljša družba. Ženske so bile večidel putke; mlajše sramežljive po zapovedi, dolgočasne kakor česen, starejše glasne in blebetave; oblečene so bile vse po vrsti neokusno, po

modi, ki ni bila ne lanska ne letošnja in sploh ne krščanska. Moški ... Tako je bil tam adjunkt, Florin se je pisal, čokat in težak, kakor mesar. Brke je imel omaščene in navihane, lase lepo na prečo počesane, ves kakor je treba. Ampak samo če se je ozrl postrani: s pogledom je slekel človeka. In zraven, če ni bil preblizu, je zacmokal z jezikom in tlesknil s palcem in kazalcem. V pogovoru je bil pust kakor rezanica; nikoli ni izpregovoril nespodobne besede, niti poskusil ni, da bi se mi približal; toda ena sama njegova misel je bila, zdi se mi, bolj nečista, nego skladovnica veselih knjig ... In notar – starec s tako polnim, gladkim in svetlim obrazom, da se je človek zmerom spomnil na kaj nesnažnega, če ga je pogledal. Oči so ležale globoko v tolšči in so švigale neprestano na desno, na levo. Premeri me od nog do glave, prav počasi. »Hm!« Nato šele me pozdravi s sladkim nasmehom. In tudi njemu še nikoli ni bilo prišlo na misel, da bi mi vsaj roko stisnil ... Učitelj je bil tam, ki so ga imeli zelo radi, zato ker je bil izmed vseh največji pijanec in v pogovoru najbolj kosmat. Kadar so bile ženske v družbi, je molčal pust in mrk; časih se je ozrl naskrivoma na moje boke, pa je takoj povetil oči in zakašljaj, če sem ga pogledala ... Tako smo sedeli, časih do polnoči. Moški so pili, ženske so opravljale. Edini duhoviti človek v družbi je bil neki sodni praktikant: delal je z rokami zajčka na steni ... O politiki? O umetnosti? Sploh o življenju? Ne, nič. Ne rečem, da govorim tako zelo rada o politiki in o umetnosti, ampak vsaj na videz je treba, da se človek briga za kakšno stvar; žival se umiri, zadremlje malo, prsa si oddahnejo in zdi se človeku, kakor da je bil stopil iz temnejše doline ... Saj je prijetno opravljati in tudi jaz opravljam rada – pa kako bi opravljal človek v takem gnezdju? Kadar je soseda že vsega slekel in pretipal – kaj bi spet od začetka in zmerom tako dalje? Ah, nerazumljivo mi ni, da so tam vsi obrazi tako kisli in zlovoljni! Kam bi se rešil človek,

kam bi pobegnil, ko ni zavetišča nikjer? Kam bi pobegnil, če ga tudi v srcu ni! Kakor osel, ki vleče vodo iz vodnjaka: zmerom v kolobarju, brez konca. In polagoma umrje duša ... Nisem jih imela rada, tistih ljudi, ali časih so se mi zasmilili globoko v srce. Tisti adjunkt in notar, vsi, ki se niso več spominjali na hrepenenje svoje mladosti, vsi tisti – kam pa so hoteli s svojim poželenjem? Zakaj poželenje živi v srcu, ne umrje, poželenje po lepoti, ali po umazanosti, kakorkoli ... Vse je ostalo v truplu in je grizlo tam, raslo je, razlilo se v kri, v vse misli in sanje. Na zunanje je bilo treba, da so bili spodobni, in tudi prilike ni bilo za nespodobnost; zato pa je bilo znotraj vse razjedeno in gnilo, da jim je smrdelo iz ust. Da, to je modrosti jedro: zato je narod moralen, ker nima prilike ... Tod, v teh pobožnih krajih, daleč od življenja in njegovih izkušnjav, je zibel robotih anekdot. Tam, onstran hribov, kamor si želi srce, tam, kjer je življenje bolj veselo in pisano, se izliva duhovitost v druge struge. Ah, treba je grešiti. In če ni mogoče grešiti z dejanjem, ostane še misel in beseda ... Dobila sem nekoč pismo, tako umazano, da bi mu sam Casanova ne uganil enakega. In zgodilo se je, da sem spoznala pisavo. Pisal je tisto pismo človek, plah uradnik, ki drugače ni bleknil besede in je bil čisto spodoben in pošten fant. Kaj bi? Mučil se je v samoti, siromak, in je sanjal, o lepoti morda celo, o komaj razumljivi, nemoralni; toda premagal se je in ni sanjal več o lepoti, ostal je moralen in je izbruhnil blato. Tudi on je bil del naroda, tega nepokvarjenega ...

Izgubila se je v naš kraj družba potujočih nemških komedijantov. Moški, postaren, napol obrit, zoprni človek v obnošeni obleki, in dvoje žensk. Šatorili so v gostilnici, ki je bila tisti večer vsa natlačena. Tudi midva sva bila tam, moj mož in jaz. Sedela sva tik ob odru, ki je bil postavljen v kotu ob oknu, tako da se je neokretna plesalka časih skoro doteknila moje frizure. Že zelo

zgodaj so bile zasedene vse mize in celo med durmi so se gnetli ljudje. Nastopili sta ženski. Obedve prezgodaj ostareli, izpita lica na debelo našminkana, oči udrte; roke gole do ramen, gol tudi dolgi vrat globoko do koščenih, napudranih prs; in obedve v zelo kratkih krilcih, toliko da so bila ledja pokrita; grobo ustvarjene kobilaste noge v kričečih rdečih trikojih. Nasmehnili sta se oskudno s širokimi, tenkimi ustnicami, ozrli sta se po sobi, po obrazih, privzdignili sta krila in stvar se je pričela. Peli sta, da je bila žalost, dolgočasno nemško kvanto, stopicali sta po odru, privzdigali nerodne noge, brcali proti občinstvu ter poskočili nenadoma, tako da je zafrfotalo zadaj krilce do pasu. Nisem gledala dolgo na oder, ker me je bolel prah v očeh. Ozrem se na adjunkta: ne pije nič in ves spremenjen je njegov obraz, bled in zabuhel. Notar mežika z nemirnimi očmi in si trebi zobe, dasi še ni bil večerjal. Učitelj strmi na dvojce parov iksastih nog in stisne ustnice, kadar se vzdigne rdeče krilce za pedenj višje. Gledam, vidim še druge obraze in strah me je skoro. Tam se je dramilo, že je strmelo iz zameglelih oči; nič človeškega ni bilo več v tem topo pohlepem izrazu nape-tih, brezbarvnih ustnic. Dasi so bile duri odprte na stežaj, je bilo v sobi zmerom bolj vroče in zatohlo. Nekaj čisto novega, mučnega, grdega je ležalo v težkem vzduhu. Pesem je bila pri kraju, ženski sta si oddahnili, smehljali sta se neumno ter sta stopili z odra. Tedaj je zasoplo žareče iz suhih ust; zaropotali so stoli, iztegale so se roke od vseh strani in ženski sta se smejali z ostudnim, presekanim, kričečim smehom; krohot moških je bil grgrajoč, kakor iz siloma stisnjenega grla. Bila je prilika, nepričakovana, od Boga poslana in hrepenenje, morda nezavedno ihteč po lepoti, po življenju, se je izpolnilo v mlaki ... Vstala sem kmalu, ker mi je bilo slabo in vztrepetala sem v resnični grozi, ko se me je med durmi doteknila po nerodnosti potna moška roka. Pomislila sem: – če

bi ostala tam ves večer, še do polnoči? In če bi kakor onidve –? Veliko trepetajoče sladkosti, sladko-nelepega poželenja je bilo v tej grozi; in da bi me bil takrat sunil kdo v sobo nazaj, objel me s surovo potno roko, bila bi pač ostala ... Zunaj je bila tako tiha noč in zvezde so svetile ... Stala sem drugo jutro na balkonu in spodaj je šel mimo adjunkt, sključen, glavo povešeno. »Kako pa je bilo sinoči, gospod adjunkt?« – Še pogledal ni, komaj da je pozdravil. »Eh, zabavali smo se!« Šel je dalje in bilo ga je sram. Niti toliko ni bilo moči in življenja v njem, da bi bil vesel svojega greha, pa če je bil še tako umazan. Niti hvaležen ni bil, da se je izpolnilo hrepenenje, pa če se je izpolnilo v mlaki ... En sam večer je bil – in spet življenje, topo umiranje v večnem kolobarju ...

Meni pa je bilo dolgčas. Ni se mi hotelo tako umirati. Ali zdelo se mi je, da bi bilo lahko; da bi se polagoma tudi jaz privadila tistemu vzduhu. In kmalu bi bil tudi moj obraz tako zlovoljen in pust, tudi moja frizura bi bila spodobna in tudi moje misli bi lazile po tleh, po vseh štirih, vohale bi od hiše do hiše, kakor beraški pes in bi zalajale, kadar bi se prikazal mesec na nebu. Lahko bi – toda bilo me je strah. Nekaj čudnega, žalostnega je bilo v mojem srcu, tako žalostnega – hrepenenje brez pota in brez cilja. Sedela sem na balkonu in sem gledala daleč tja po holmih, po tihi pokrajini – in ni se mi hotelo, da bi lazile moje misli po vseh štirih ...

Tako, glejte, se je zgodilo, da sem čakala z nestrpnim srcem tiste noči. Na hribu je že ugašalo sonce; samo majhna rumena lučka je bila še tam, prav na vrhu, tako majhna, da bi jo skoro pokrila z dlanjo. In tudi tista je ugasnila. Večerna sapa je zapihala skozi okno; zunaj je bilo hladno in rosno. Zavila sem se v plašč in sem šla na vrt.

»Čisto tiho je bilo na vrtu. Šla sem ob poti, po mokri travi, ker nisem marala slišati svojih korakov. Ozrla sem se – že je bila hiša

daleč za drevjem; sama široka, črna debla in temno listje, vse v senci, mirni, neprijazni. In nič rož ni bilo na vrtu – da bi bile vsaj rože tam ... Nisem hotela na ono stran, proti vodi, da bi ne slišala tistega šumenja, ki je bilo tako zamolklo in žalostno; in vendar sem sklonila glavo in sem poslušala, zato da bi slišala tisto zamolklo, grgrajoče šumenje ... Tudi tja sem se ozrla, proti lopi; skriti v drevju. Tako samotna je bila, tiha, kakor da bi stala sredi gozda. Bog vedi, če ni nekoč umiral človek tam, v tisti lopi ... Čemu sem šla na vrt, ob tako žalostni večerni uri! Nenadoma se mi je zazdel tako vsakdanji in neumen tisti dolgi fant; saj ga nisem nič marala ... Toda stala sem na vrtu in sem čakala in sem šla na ono stran, proti lesenim durim v ograji.

Tudi on je čakal, stal je tam in je čakal in si ni upal, da bi preskočil ograjo. Pogledala sem mu v obraz, ki je bil tako mlad in nedolžen in plah, in takoj sem bila vesela.

»Zakaj pa stojiš tam? Zakaj pa nisi preskočil ograje? O!«

»Gospa ...«

»Kaj?«

»Gospa Judit ...«

»O! Kaj mi nisi pisal: Draga Judit? Od srca ljubljena? Zakaj pa mi roke ne poljubiš?«

Dala sem mu roko, prijel jo je nerodno z obema rokama, kakor berač kos kruha in jo je poljubil. Na cesti, na pesku, tam onkraj ograje so se oglasili koraki.

»Kaj ne prihaja nekdo, Judit?«

»Zakaj pa bi ne prihajal, če je cesta tam? O, kako te je strah, ti veliki fant!«

Stopila sva na vrt in vseokoli naju je bila tiha senca, že skoro noč. Šla sva počasi; meni je bilo lahko in veselo pri srcu in čakala

sem, da bi izpregovoril. Toda molčal je in še upal se ni, da bi mi pogledal naravnost v obraz.

»Zakaj pa nič ne govoriš? Čemu si prišel?«

»Mislil sem toliko, da bi povedal ... saj je vse tako neumno ... Rajši pojdem, Judit ... čemu bi ...«

Jecal je in je postal in se je okrenil, da bi šel. Prijela sem ga za roko in imela sem ga resnično rada, ko je stal pred mano, ves trepetajoč in je gledal v tla.

»Čemu bi že odhajal, kaj sem ti storila? ... No, ostani, in pojdiva počasi, samo enkrat, po tej poti in spet nazaj. Saj ni treba, da bi govoril.«

Šla sva in do konca poti nisva govorila besede. Nato sva se vrnila.

»Glej, zdaj lahko odideš. Poljubi mi roko!«

Objel mi je roko trdo z obema rokama in nenadoma se je sklonil in je pokleknil.

»Ne, ne še! Ne še!«

Poljubil mi je roko, da me je zbolelo in ves se je tresel.

»Ne, saj še ni treba, da odideš ... Ampak če hočeš, če ne maraš ostati, pa lahko odideš ...«

Vstal je, iztegnil je roko, da bi me objel in si ni upal.

»Glej, Judit, jaz te imam tako rad! Tako rad te imam!«

In ko je govoril, so se mu zasolzile oči; premikal je ustnice in ni vedel, kaj bi še govoril.

»Če rad ostaneš, pojdiva tja in sediva na ono klop ... ne, tam je mokro ... Ali bi te bilo strah, če bi stopila v lopo? Čisto temno je tam ...«

Zdrznil se je in je poslušal.

»Kaj ni zašumelo?«

»Voda šumi tam ... Kako si plah!«

»Ne, nič me ni strah, le pri srcu mi je čudno ... Zdelo se mi je, kakor da bi se nekdo potapljal ... Stopiva v lopo!«

Vlažno in temno je bilo v lopi, komaj sva si videla v obraz. Sedela sva tesno drug poleg drugega in natanko sem čutila, kako se je tresel. Na rahlo me je objel z roko okoli pasu in toplo mi je bilo. Govoril je tiho, in ker mi ni videl v obraz, je govoril gladko in brez strahu.

»Zmerom mislim nate, zmerom ... Ne morem spati ... Vstanem in grem daleč, tja v polje ... ko je svetlo in sije mesec ... in mislim nate ... Veš, kaj sem mislil? Da te vzamem s sabo ... Vse sem že premislil ... natanko ... In če ti hočeš ... Saj bova lahko živela ... tako te imam rad!«

Tresla se je njegova roka ob mojem pasu in kmalu je spreletelo tudi mene.

»Če me imaš rad, zakaj me ne poljubiš?«

Sklonil se je nerodno, tako da je zaropotala polomljena miza pred nama, položil mi je roke okoli vratu in me je poljubil zelo neokretno, pol z ustnicami, pol z zobmi. Vse vroče in suhe so bile njegove ustnice in začutila sem, da so bile tudi moje ustnice že vse vroče in suhe ...

»Ti, tam bova živela kakor v nebesih. Vse drugačno življenje je tam ... Nihče naju ne bo prašal: ›Kdo si? Odkod si?‹ Pa tudi nikogar ne bo, ki bi prišel in dejal: ›Ne smeta se ljubiti!‹ Čisto sama bova tam – med ljudmi, kakor sredi gozda ...«

Jaz pa nisem več poslušala, kaj je govoril, in moje oči so bile solzne, zato ker je sedel tam in govoril ... Kaj mu je bilo treba govoriti?

Nenadoma je umolknil, nato je zašepetal še tišje.

»Ali ne slišiš ničesar?«

Nič nisem poslušala, nisem marala poslušati.

»Ne, ničesar ne slišim.«

»Zdelo se mi je, da je šel nekdo po stezi, da je zahreščalo tam na pesku ...«

»Pa če je kdo šel? Če bi me imel rad, bi ne bil slišal ničesar. Bi nič ne poslušal, če gre kdo po pesku. Saj ni res, da me imaš rad!«

In tako mi je bilo, da bi zajokala. On pa se je ves prestrašil in me je prijel za obedve roki in je prosil.

»Kaj sem ti storil? O! ... Glej, saj ne slišim ničesar. In nikogar ni na vrtu. Na vsem svetu nikogar. Samo huda ne bodi nikar ... Jaz sem tako ...«

Ker je bil ves žalosten in je skoro jokal, mi je bilo lažje pri srcu in nič več nisem bila huda.

»No, sedi, čisto blizu mene sedi! In bodi priden!«

»Ne bom se te dotaknil, o Judit!«

»Ne, ne, tako nisem hotela ... Poljubiti me moraš! Kaj ne znaš poljubiti? Za lica me primi, z obema rokama, in me poljubi z ustnicami, prav počasi!« ...

Ko me je stisnil za lica, so bile čisto mrzle njegove roke, njegova sapa pa je bila vroča.

»Kako pa ti misliš?« je prašal tiho.

»O čem?«

»O najinem življenju.«

»Nič ne mislim! Čemu pa govoriš o tem? Zakaj zmerom govoriš? Prej si molčal – in zdaj govoriš, ko ne maram poslušati ... Kako bi mislila o življenju? Saj je tukaj ... življenje!«

Globoko se je sklonil in mi je poljubljal roke in čutila sem solze na rokah.

»Zakaj si tako z mano? Jaz ne vem, če me imaš rada, ali če me nimaš rada ... Ti ... tako težko mi je pri srcu ...«

»Zdi se mi, da celo jokaš? Zato, ker si me poljubil? No, idi! Ne maram nič vedeti, kako ti je pri srcu ... Pozno je že, strah te bo domu ...«

Vstala sem in zakričala bi bila od srda.

»Ti odhajaš?«

»Kaj bi? Ne maram, da bi jokal, kadar si pri meni. Udari me, če sem ti storila kaj žalega in ne jokaj!«

»Samo še trenotek ...«

»Čemu?«

»Samo še trenotek ...«

»No, sedi!«

Nisem vedela več, če je ihtel njegov glas, in tudi ne, če se je tresla njegova roka, zato ker sem se tresla sama, tako da sem morala stisniti ustnice. Sedela sva in tiho je bilo vse, slišala sem v sencih svojo kri. Nenadoma me je spreletel mraz na vratu in na prsih.

»Ali si še tukaj, ali si že zaspal? Lahko noč!«

Vstala sem hitro in sem šla mimo njega. Niti poskusil ni, da bi me prijel za roko.

»Judit!«

Vzdignila sem plašč in sem hitela po mokri travi.

»Judit!«

Zaklical je glasneje, proseč in poln strahu je bil njegov glas. Hitela sem tako, da mi je časih spodrsnilo na travi in sem se zadela ob jablan. Vse telo mi je ihtelo in hladno mi je bilo v obraz. Hitela sem po stopnicah, naravnost v izbo; zaklenila sem duri in sem legla na zofo in sem jokala ves večer ...

Vzdramila sem se ponoči in sem slišala korake pod oknom. Lepa je bila noč, vsa svetla. Tam spodaj je stal človek, ob deblo naslonjen. Stopila sem k oknu, za gardino ... Stal je tam, morda

že dolgo uro, morda že ves večer, morda bo stal prav do jutra. Še mandoline bi mu bilo treba, pa bi bil popoln trubadur ...

Vrnila sem se v posteljo; vsa žalost in vsa ljubezen je bila pri kraju in zaspala sem mirno ...

II

Tako so mi bili zoprni tisti kraji, tako so bili tihi in dolgočasni, in danes se spominjam nanje z bridkostjo v srcu. Zdaj jih vidim – tiste nizke, zelene holme, tiste bele vasi med njimi, v senčnih dolinah, na prisojnih brdih; zdi se mi, kakor da je bilo tam zmerom samo spomladansko sonce. Nikoli nisem slišala tistih velikih, temnih gozdov, ki so šumeli v daljavi; zdaj jih slišim ... Zakaj daleč je že in tako se je porodilo vdrugeč sredi srca, vse lepše, hrepenenja vredno ... Jaz verjamem, gospod, da vstane človek po smrti v nebeški lepoti, kakor mu na zemlji ni bila dodeljena ...

Ljubila sem nekoč. Ali je bilo tako, kakor vidim zdaj? Ali se ni morda neko lepo, tako čisto hrepenenje izpolnilo v ostudni vsakdanjosti? Ne, ne tako! ... Za gardino sem stala, upihnila sem svečo, zato da bi me ne videl ob oknu. Stal je tam spodaj, na vrtu; in lepa noč je bila zunaj, mesec je svetil. Videla sem v mesečini njegov obraz; proti oknu so bile uprte njegove oči in so prosile. Takrat sem stopila tiho od okna in sem se zavila v plašč in sem odprla duri oprezno, tako oprezno ... in sem šla tiho po stopnicah ... tiho, po prstih ... in nato po mehki travi, v senci jablan, zato da bi ne zahreščali moji koraki na pesku, da bi se ne zasvetil v mesečini moj svetli plašč. Stopila sem tiho k njemu, položila sem mu roke na

oči. »Kdo je?« ... Prestrašil se je ubogi fant, ali nato je prijel obedve moji roki in mi je poljubljal prste, tako pobožno, kakor paž svoji kraljici ... Sprehajala sva se po vrtu, v senci jablan. Pozno je že bilo, davno je že odbila polnoč, rosa je padala z lista na list, puhtela je iz trave. Nama pa je bilo toplo, ker sva hodila roko v roki ... Tako visoko so bile najine misli kakor mesec, na tako lepem, jutranje sinjem nebu, tako tuje zemlji, tako blizu so bile tistemu cilju, ki ga je videlo hrepenenje. In najine besede so jih dosegale. Glasnejša je bila rosa, ki je lila ob robu tenke trave na zemljo, glasnejša je bila tudi pajčevina, razpeta med listjem, ki se je stresla, kadar je kanila nanjo drobna kaplja ... Zdi se mi, da je bila ena sama beseda; ne spominjam se več nanjo ...

Ali ni bilo tako? ... Ah, tudi moje hrepenenje se nikoli ni izpolnilo v lepoti ... Hodim, s hitrimi, nestrpnimi koraki, neutrujena, in tam daleč, na hribu, vidim tisto rožo čudotvorno. Naravnost gledajo oči, hrepenenja polne. Ali pot je dolga, noge že omahujejo, že je srce malodušno. Ozrem se trudna – in glej, vsa pot za mano je bila posuta z rožami in vse so pohojene, v blato poteptane ... Na hribu se sveti roža čudotvorna – dalje! ...

Kadar sem žalostna, se spominjam na svojo mladost. Morda je lepša v spominu – ali čemu bi odgrinjala tisto svetlo, polprozorno zagrinjalo, ki ga je bil dobrotljivi Bog razpel nad njo? ...

Edini moški, ki sem ga ljubila od srca, je bil moj oče. Matere nisem poznala. Na očetovi mizi je bila njena slika, že vsa obledela. Tam je bila mati mlada in lepa, oblečena po tisti stari modi, ki napravi človeka tako častitljivega. Život je bil droben in kratek, jopica zelo tesna in napeta, nič gub, ne na prsih, ne na rokavih, krilo pa široko kakor zvon, vse nagubano in napufano. Ne morem si skoro misliti, da je bila mati kdaj drugačna, da se je zgenila ali celo zasmejala; mirno je stala tam, roke v naročju in v rokah

knjigo, molitvenik. Obraz je bil slikan v profilu; lep je bil in miren; ustnice majhne, čelo visoko in resno; lasje spredaj gladko počesani, zadaj spleteni v debele kite. Velikokrat sem gledala tisto sliko, ustnice pa se niso zgenile in tudi oči se niso ozrle name. Zakaj je umrla mati? Tako se mi je zdelo, kakor da bi moralo biti zapisano na čelu, na ustnicah ... Prišel je oče in mi je vzel sliko iz rok.

»Zakaj je umrla mati?«

Tudi oče mi ni odgovoril ... Zdaj nimam več tiste slike, ali spominjam se, da so bile njene oči tako tuje in žalostne, kakor oči človeka, ki je sam in gleda v daljavo. Tam je pač, tam za gorami, tista radost, ki jo srce pozna, pa je oči ne bodo ugledale nikoli. Taki ljudje ne ljubijo od srca in ne žive dolgo ...

Moj oče ni bil lep mož. Ker je bil zmerom bolan, je bil njegov obraz koščen in sivkasto bled, oči so bile udrte; lase je nosil dolge, na senca počesane, brado nekoliko razkuštrano, umetno zane-marjeno, kakor so jo nosili takrat vsi veliki rodoljubi in umetniki. Poleg tega pa je bil majhen in slaboten, tako da je bila glava zelo prevelika. Kadar ni bil v šoli – učitelj je bil moj oče – je sedel pred klavirjem. Na tleh okoli klavirja so ležale visoke skladovnice njegovih pesmi. Sam si je izmislil besede, lepo zveneče verze, in jih je uglasbil. Vzamem časih v roko papir, že oprашen, zarumenel, in vidim tisto pisavo, že zabledelo, in zasolze se mi oči. Koliko upanja je bilo tam, otroškega, tako lepega! ... Zdi se mi, kakor da bi bilo zakopano življenje v teh nakopičenih, oprашenih listih; majhno življenje, v dolini vzdihujoče, na pustem kolovozu. Sluti daljavo – ne more tja ... Zdi se mi celo, da se zvije list kakor v bolečini, če ga vzamem v roko. Živi – ne more živeti ...

Sama sva bila. Kar je bilo treba, je opravila postarna, polgluha ženska, ki se ni veliko zmenila zame. Oče me je učil klavirja, nemščine in francoščine in vsega, kar je znal sam. Sedela sem poleg

njega, ko je igral, časih dolgo v noč. Tako je nenadoma uprl obraz v dlani in je zavzdihnil: »To življenje – izgubljeno, neumno življenje!« ... In pripovedoval mi je kakor prijatelju svoje otroške sanje. Hotel je nekoč, ob davnem času, nekam visoko, ne vem kam; tudi sam pač ni vedel kam. Hotel je visoko, do vrha življenja, do tja, kjer stoji človek sam na gori in vidi pod sabo ves prostrani svet. Tja je hotel, njegova pot pa se je vila navzdol. Siv je bil že in star, njegove oči pa niso pozabile, kar so bile zaslutile ob davnem času... Ah, treba je, da hodi človek čisto zavedno po ravni poti, ali po položnem klancu navzdol. Tako je vesel in zadovoljen. Samo proti nebu ne sme pogledati, ne ugibati, kaj je pač onstran hriba... Izmed tistih ljudi je bil pač, ki pripovedujejo svoji izvoljenki, nevesti: »Napravim ti življenje kakor kraljici. Kolikor daje sonce luči, vsa bo tvoja. Nikoli ne bo omračila senca tvojih veselih lic ...« Govoril je z vernim srcem in ona je bila izmed nevest, ki verjamejo, zato ker je tudi njih srce polno čudnih sanj ... Njeno hrepenenje je bilo morda še lepše nego njegovo; zato je umrla ...

Več nego pred klavirjem sem se naučila v gozdu in na polju. Blodila sem tam ob vročih poletnih dneh, zablodila časih do poznega večera, tako da me je bilo strah tistih velikih senc. Prišel je časih človek neznanec po stezi ob gozdu; prestrašila sem se in sem pobegnila in sem gledala v nebo, ki je bilo tako jasno; in kolikor bolj so gledale moje oči, toliko širše in višje je bilo nebo, zmerom višje; o, nikoli bi ga ne dosegel človek, če bi hotel tja gor; umikalo bi se neprestano. In nenadoma je bilo moje srce vse nemirno in žalostno ... Tam so se vršile tiste zgodbe, ki jih nisem brala nikoli. Ljudje so bili vse večji in lepši, vsi tako plemeniti, da sem zajokala od radosti, če sem pomislila na njih blaga srca in velika dejanja. In misli njih so bile visoke, sanje neizmerne. In vse sanje so se nenadoma izpolnile, komaj da jih je porodilo srce,

zagledalo oko. Čudovito pisano je bilo njih življenje, polno imenitnih prigod, zločestih spletk in kraljevskih svatb. Življenje je bilo – kakor tam spodaj polje, vse žareče v večernem soncu, pisano, v stoterih bojah plameneče; in prostrano, vserazsežno, kakor moje sanje, in tako visoko, zmerom višje, srčnega hrepenenja vredno, kakor nebo nad mano ...

Ali je bila resnica? Morda je bila moja mladost polna vsakdanjih, nelepkih skrbi, in morda tudi polna komaj zavednega, nečistega poželenja, kakor se budi v nestrpnem, samotnem srcu. Vse je izginilo. In resnično je samo, kar ostane ...

Nekoč, na jesen je bilo, je prišel oče ves vznburjen domov. Stopil je naravnost predme, položil mi je roke na rame in mi je pogledal v obraz, nato je stopil korak nazaj in je premeril moje telo z začudenim in prestrašenim pogledom.

»O moj Bog! Moj Bog! Res ni več otrok!«

Roke na hrbtu, glavo upognjeno, tako je begal po sobi z velikimi koraki. Ne klobuka ne suknje ni odložil in brada mu je bila vsa zmršena.

Postal je vdrugeč pred mano, gladil me je z roko po laseh, oči pa so mu bile solzne.

»Saj ti ne morem povedati, Judit! Saj je preneumno, preneumno!«

In se je napotil po sobi. Stresal je z glavo, ozrl se je časih postrani name in je povetil oko.

»To je – ker nisi imela matere! Jaz pa sem te vzgajal pred klavirjem! O Bog, o Bog!«

Zelo sem bila radovedna in tudi nekoliko strah me je bilo. Kaj je morda videl študenta, tistega majhnega, kodrastega kužka, ki me je bil oni dan poljubil za plotom? Kakšen greh je bil? Lahko bi odgovarjala pred Bogom zanj. Saj je poljubil tudi notarjevo

Minko; in še vse drugače jo je objel kakor mene, čisto nespodobno ...

»Ali veš, o Judit, da nisi več otrok?«

»Vem, oče!«

Odgovorila sem ježno – saj je videl, da nisem več otrok! Oče pa se je začudil, prijel se je za brado in je odprl usta.

»Ne, oče, nič več nisem otrok, saj vidite!«

In sem se postavila pokonci, tako da se je napela bluza na prsih. Oče se je okrenil in je begal po sobi.

»In jaz, hudodelec, ki nisem videl ničesar! Vse zamujeno! Izgubljeno! O Bog!«

Ni se mogel umiriti, ves se je tresel, ko me je prijel za roko.

»Sedi, Judit, da se razgovoriva! Imenitno novico ti prinašam, prav tako imenitno, kakor neumno ... Zdaj še ne vem, če ti jo morem povedati ... Boljše bi bilo, da bi molčal ... saj je preneumno!«

Gladil si je brado in je gledal srepro skozi okno, zato da bi se umaknil mojim očem. Ves je bil spremenjen, celo lica so mu bila na lahko zardela.

»Samo šala je, zelo neumestna šala; zato govoriva lahko čisto mirno, Judit! Kdo bi se vznemirjal zaradi ... šale? ... No, pomisli, sedim v gostilnici in premišljujem, pa pride poštar in sede k meni ... Ali poznaš poštarja?«

Prašal me je s tako čudnim glasom in tako srepro me je pogledal, da sem si mislila: pil je oče! O študentu pa le ni vedel.

»Kako bi ga ne poznala?«

»No, sede k meni, pozdravi in molči dolgo. Nato pa nenadoma: ›Gospod učitelj, glejte, star sem že in dolgčas mi je samemu. Saj veste: lepo hišico imam in lepo posestvo, lahko bi skoro rekel, da sem bogat, če bi mi ne bilo tako dolgčas. Kako prijazno bi bilo, če bi gospodinjala tam lepa ženica, ki bi jo imel rad ... Kaj pravite?«

– Tako je govoril, jaz pa sem si mislil: čemu mi pripoveduje te reči? Videl sem, da mu je ležalo na srcu in da mu je bila beseda težka, pa sem si mislil: le govori, jaz ti ne vem pomagati! Tudi jaz sem star, pa ne tožim ljudem ... Nato pa me prime za roko in – kaj misliš?«

Samo to sem mislila: kako čudne stvari pripoveduje oče, o gostilnici in o poštarju! Kaj bi z gostilnico in s poštarjem in kaj me briga, če je bogat in star? Oče se je zasmel, kakor da bi ga bilo sram in je zamahnil z roko.

»Neumnost je, seveda, in pripovedujem ti le zato, da boš vedela. Smejala se boš. Pomisli torej: poštar bi te imel rad za ženo ...«

Zasmel se je glasneje in prisiljeno in mi je pogledal v obraz.

»Ali se ne smeješ? No, kaj praviš? – Norec, stari!«

Vstal je, da je skoro prevrnil stol in se je spet napravil po sobi. Nič več se ni ozrl name; begal je in je gledal v tla ves zamišljen. Mrmral je polglasno, v presekanih stavkih, in je morda celo pozabil, da poslušam.

»Saj se je moralo tako zgoditi! Če ne danes – jutri! Pred klavirjem jo vzgajam, s pesmicami, s francoščino, celo z matematiko in fiziko ... In zdaj je vse prepozno, prepozno! ... Ti, Judit, ali si že kdaj govorila z moškim razen z mano?«

Meni pa je bilo tako čudno razposajeno pri srcu, da bi se bila zasmejala na glas.

»Seveda sem, oče!«

Begal je po sobi še hitreje in je mahal z rokami; ko je tako hodil, je bil še bolj majhen, skoro smešen, in dolga brada se mu je bila vsa zmršena zasukala na levo.

»Saj ni več otrok, resnično ni več otrok! In jaz s francoščino, pred klavirjem! Učitelj, kakor mu ni enakega! ... Zdaj jo gledam

in jo komaj še poznam. Najmanjša poteza na njenem obrazu ni moja! Niti ena njena misel ni moja! ... Tako je vse pri kraju!«

Govoril je že skoro z jokajočim glasom in nenadoma se mi je zasmilil.

»Zakaj ste žalostni, oče?«

Prišel je k meni tako plah in ponižen, kakor otrok, ki prosi oproščenja.

»Ali me imaš kaj rada, Judit?«

Objela sem očeta in ves majhen in ubog je bil na mojih prsih.

»Zakaj pa ste žalostni zaradi tistega poštarja? Saj ga vzamem! Pa naj bo moj mož, če hoče!«

Stal je pred mano kakor okamenel in ni mogel izpregovoriti; samo gledal me je z velikimi očmi in je premikal ustnice. Jaz pa sem se zasmejala.

»Zakaj bi ga ne vzela, poštarja?«

Tedaj mi je prišel na misel poštar, kakor je bil, velik, debel in neroden, in zasmejala sem se še glasneje.

»Zakaj bi ga ne vzela?«

»In vendar si še otrok, Judit! Zdaj vidim, da si otrok! Ali si kaj pomislila? Ali veš, kaj si rekla? Strah me je, Judit, da si tako vesela ... Ne šali se!«

Iz oči mu je gledal strah, meni pa je bilo še bolj kratkočasno pri srcu.

»Nič se ne šalim, oče! Rada bi se možila, zares! In poštar je tako smešen človek!«

»Judit, nič več ne govoriva o tem! Grdo je tako govoriti ... Nič več, Judit! ... Neumnost je bila vse skupaj ... same nepotrebne, neumne besede ... Pozabi, Judit, ne misliva nič več na tisto ... sedi in zaigraj!«

Sedla sem, toda ob prvem zvoku me je prijel za roko.

»Ni treba ... Rajši mi kaj pripoveduj ... tako o svojih mislih ... Pripoveduj, kakor da bi bila sama ...«

»Kaj naj pripovedujem, oče? Ničesar ne vem.«

To bi strmel oče, ko bi mu bila pripovedovala o svojih mislih! In kako je nedolžno prosil: Pripoveduj mi, Judit, kakor da bi bila sama! ...

»No, Bog s tabo, Judit! Verjemi, težko mi je pri srcu ... Tako se mi zdi, kakor da nisi več moja ... in velik greh je na mojih ramenih ...«

Tisto noč ni oče dolgo zaspal. Vzbudila sem se, vse je bilo tiho in mesec je sijal zunaj, on pa je še hodil po sobi. Tudi jaz sem mislila veliko, same lepe in vesele misli. Mislila sem najprej o poroki, o dolgi vrsti voz, o svoji beli židani obleki z dolgo vlečko, in o svojih prijateljicah, ki stoje tam in šepetajo, vse blede od srda in zavisti ... Spomnila sem se tudi na adjunkta, ki me je pozdravljaj, kadar me je srečal, in je gledal za mano s tako pobožnimi očmi. In na tistega kodrastega študenta sem se spomnila, ki me je bil poljubil za plotom in ki je bil tako nespodobno objel notarjevo Minko. Nato pa so bile moje misli zmerom lepše, romale so v daljavo. Mislila sem o mestu, tako glasnem, velikem, o pisanem življenju, ki je tam, o balih, o lepih, tujih ljudeh, o mladih oficirjih ... Vse se je križalo, vrtilo v veselem vrtincu in nikoli nisem zaspala tako sladko kakor tisto noč ...

Kmalu nato je prišel. Oblekla sem čisto belo obleko, ki mi je bila že nekoliko pretesna in prekratka; roke so bile gole do komolcev in tudi vrat je bil gol. Pogledala sem v ogledalo in vesela sem bila. Ko je stopil v sobo, se je sklonil; vrata so bila prenizka zanj. Kakor gora se je privajal; ogromen, glavo debelo, telo trebušasto, noge težke in nerodne. Črno je bil oblečen in cilinder je imel v roki, na rokah pa bele rokavice; v desnici, nekoliko iztegnjeni, je

držal velik šopek in takoj se je razlil po sobi prijeten duh po poznih rožah in tuberozah.

Stala sem ob oknu in nisem mogla odzdraviti, zato da bi se ne zasmejala. Ves rdeč je bil v obraz in zabuhel; motne, zakrvavele oči so gledale name tako srepo, kakor da bi mi hotele privihati rokave prav do ramen in odpeti bluzo. Soba se je stresla, ko je stopil bližje.

»Gospodična Judit –«

In se je poskusil nasmehniti s tistimi debelimi ustnicami. Čisto predme je stopil, sklonil se je nekoliko in celo zibal se je z ogromnim životom. Vzela sem šopek in sem ga položila na klavir, kakor da bi mi nič ne bilo zanj; zato da bi si kaj ne mislil.

Nato je sedel, život malo upognjen, roke na kolenih. Bele rokavice so bile na hrbtu zgrbljene, ob pesti pa so mu bile pretesne in so skoro pokale. »Kako se je pač trudil, da jih je oblekel?« sem si mislila.

Ko je govoril, se je zibal z životom in je drgnil z dlanjo po kolenu. Ljubeznivo je hotel pogledati, pa so se mu oči zasolzile in so bile še bolj motne in mrtve.

»Star sem že, gospodična Judit, ampak moje srce je mlado ...«

Razjezilo me je, da je govoril tako neumno. In Bog vedi, koliko časa je mislil, kako se je učil!

»Mlado je moje srce, gospodična Judit, in še je željno ... še je željno ljubezni ... Kakor druga pomlad, še lepša ...«

Zagnusilo se mi je, in če bi bil še nekaj časa tako govoril, bi mu bila ušla in nikoli bi ne bilo poroke.

»Saj ne znam tako govoriti, kakor govore mladi ljudje ... Ampak v srcu, gospodična Judit, v srcu je ljubezen, tako resnična in vroča ...«

Zmerom o ljubezni! Da, tisti debeli, neokretni človek je govoril o ljubezni! Z jecajočim jezikom, čelo potno, oči vse kalne, tako je govoril! Meni pa je bilo dolgčas. »Naj bi povedal, kar misli povedati,« sem si mislila, »da bo stvar pri kraju!«

»Gospodična Judit, brez ovinkov –« in vzdignil se je nekoliko in glas se mu je tresel – »ali bi bili moja žena?«

»Da!« sem odgovorila na kratko in sem se mu zasmejala v obraz. On pa je bil nenadoma ves prepaden, vstal je in je jecal in ni mogel izpregovoriti razločne besede. Zelo star se mi je zdel takrat, ko je stal tam sključen in se je tresel. Hotel me je prijeti za roko, jaz pa sem se umaknila.

»Kaj?« je jecal. »Saj niste tako rekli, gospodična Judit! Še enkrat, še enkrat!«

Za ramo me je prijel, in ko se je sklonil nizko, sem videla, da so mu bile ustnice vse mokre. Kakor neumen je bil in napravljal se je, da bi pokleknil predme. Toda bil je tako težak in neroden, da se je celo sam premislil.

»O, ti otrok! Ti dobri, dobri otrok!« ...

Oddahnila sem se, ko je stopil oče v izbo.

»No, kako?« je vprašal in se ni upal ozreti na naju. Poštar se je okrenil in ga je prijel trdno za obedve roki.

»O, gospod učitelj! Poglejte me ... pogledjte srečnega človeka!«

Oče ni pogledal njega; ozrl se je name s tresočim pogledom in prebledel je v lica.

»Judit!«

Takrat se mi je zgenilo v srcu kakor sram ... morda tudi kakor bojazen; in povedala sem oči ...

Poštar je stopical po sobi, da, ogromne noge so stopicale s smešnimi, drobnimi koraki in roke so se iztegale, kakor da bi iskale opore težkemu telesu.

»Nisem upal ... nisem si mogel misliti ... o, gospodična Judit! ... In, gospodična Judit, vendar sem upal, tako natihoma! ... In zdaj se predrznem, oprostite, gospodična Judit!«

Težko telo se je zibalo, prizibalo se je k durim; iskal je v suknji in mi je prinesel šatuljico, zavito v židan papir. V šatulji pa je bila zlata ura na dolgi zlati verižici. Zdi se mi, da nisem bila nikoli tako vesela kakor tisti trenotek in skoro sem ga imela rada, poštarja, ki je bil tako smešen in neroden. Nič se nisem poslovila, vzela sem šatuljo in sem odprla duri in sem šla. Naravnost k notarjevi Minki.

»Glej, to mi je prinesel moj ženin ...«

Široko je odprla usta.

»Moj ženin, poštar.«

Skočila je s stola in je zakričala, kakor da bi jo bila udarila v obraz.

»Judit, nazaj mu nesi! Precej mu daj nazaj! ... Kaj nič ne veš?«

Tako mi je bila nevoščljiva!

»Poštar je – svinja!«

Jaz pa sem se zasmejala.

»Naj bo! Kaj pa si ti počela s študentom?«

»Ne, saj ne veš! Vsako leto snubi poštar, vsako leto mlado dekle. Lani je snubil v mestu – poznam jo, tisto, komaj šestnajst let je – pa je bil nekoč sam z njo in poroka se je razbila; še pogledala ga ni več ...«

Jaz sem pomislila: kaj pa je počel s tisto nevesto?

»Hišo ima tam in bogat je, jaz pa bi ga ne vzela, starca. Saj si še tako mlada, Judit – pa že vse pri kraju ... Nazaj mu nesi uro, pokaži mu jezik pa pobegni!«

»Ti bi ga ne vzela?«

In dobro vem, da bi ga vzela, Minka.

»Nikoli! ... Tam v tisti veliki hiši, v tistem pustem vrtu – kakor v ječi. Z nikomer več govoriti, nič več ... ljubiti ...«

Zasmejala sem se ji v obraz.

»O Minka, ti si še bolj neumna! ...«

In še na poti sem se smejala.

»Nič več ... ljubiti! ... Zdaj, ko je življenje blizu!«

Moje srce je bilo polno radosti, ki je nisem razumela. Kakor da bi bila stopila iz nizkega doma – in tam pred mano prostrana sončna pokrajina. Nič več ljubiti – ko je bilo vse moje srce polno hrepeneče ljubezni! ...

Jeseni je bilo in v trgu so šatorili vojaki. Šli sva po veliki cesti, jaz in Minka, in sonce je sijalo. In prijezdita mimo dva mlada oficirja, dva lepa huzarja. Nič več se nisva smejala, tiho sva šli ob cesti; zdelo se mi je, da sem tako majhna in neumna in v mojem srcu ni bilo radosti več. Šli sva hitreje, zmerom hitreje, po klancu gor, proti gozdu, kjer je bilo tiho in samotno. In glej – tedaj prijezdita od one strani, kraj gozda. Tako je bilo, kakor da sva jima šli naproti. Kolovoz je bil ozek in stopili sva na travo; tudi onadva sta okrenila in sta jezdila po travi. »Da bi zdaj stopil dol, tisti mladi, črni huzar!« sem si mislila. Vzela sem nožek in sem stopila h grmu, da bi si odrezala šibo. Kaj bi s šibo? Zato nisem vrezala v les, temveč v roko, v mezinec, tako da se je prikazala kaplja krvi na belem prstu. Takoj je skočil s konja mladi huzar; stopil je k meni in je raztrgal beli robec in mi je zavezal prst. Rjave in vroče so bile njegove roke; gledala sem na njegove roke, pa sem videla tudi njegov obraz. Mlad je bil in ves zarjavel od sonca, beli zobje so se svetili in veselo so se smejale rjave oči. »Da bi se zdaj sklonil še nižje, še nižje!« sem si mislila, in strah me je bilo in vsa sem se tresla. »Ne stori mi žalega!« sem izpregovorila skoro na glas. Tedaj se je sklonil še nižje in tako sladko mi je bilo in tako vroče.

Pogledala sem – in glej, tam sta jezdila, tam po klancu, kakor v megli. »Poljubil te je!« je rekla Minka. Jaz pa sem se začudila in sem stala še zmerom tam in sem se tresla. »Kako da me je poljubil?« Gledali sva za njima, ko sta izginila že davno za gozdom in je bilo že vse tiho in žalostno.

Tako je minila moja mladost ...

Kmalu po božiču je bila poroka. In lahko rečem, da je bila zelo lepa poroka. Svatov je bilo veliko število; kakor kraljica sem bila oblečena, kakor kraljici mi je bilo pri srcu. Do tistega trenutka, ko sva stopila z ženinom iz cerkve. Lep dan je bil prej, jasen in hladen, beli predspomladanski oblaki so begali po nebu. Ali nenadoma je leglo nebo nizko na zemljo, obzorje se je omeglilo, vsenaokoli je bilo pusto in sivo in začelo je pršeti v drobnih, mrzlih kapljah. Sneg na cesti se je spremenil kmalu v blatno brozgo ... Pred cerkvijo je stal adjunkt, nasmehnil se je čudno in se je globoko odkril. Ozrla sem se v stran, v lica pa mi je bilo vroče ... Nekdo je sedel v vozu ob moji strani, velik, debel človek; vroča, nelep dišeča sapa je puhtela iz njega. Pogledala sem – glej, saj je tvoj mož, in od poroke se peljeva, na svatbo! Stisnil se je blizu k meni in se me je dotaknil s kolenom. Vztrepetala sem in sem se umeknila. On pa se je sklanjal k meni in se je smehljajal z mokrimi ustnicami in mi je stiskal roko. »Srce! Srce!« ... Prišli so vozovi mimo notarjeve hiše in na balkonu sta stala obadva, Minka in tisti kodrasti študent. Minka je mahala z robcem, študent pa se je zasmel na glas. Gledala sem v tla, v srcu pa se mi je dramila takrat čudna upornost. »Ni treba, da bi se smejal, kužek! Še boš hodil za mano!« – Poštar, moj debeli mož, pa se je skoro prestrašil. »Kako si se čudno nasmehnila, nevestica! ...« Pogledala sem mu naravnost v obraz. »Kaj niste videli prej mojega nasmeha?« Premikal je ustnice, smehljajal se je v zadregi in je naposled izpustil mojo roko ... »Prezgodaj si se

smejaj, kužek!« Nič več nisem videla moža, debelega poštarja, vse drugo življenje je bilo pred mano. Morda je bilo pregrešno tisto hrepenenje, toda bilo je lepo, in to je vse.

»Čez mesec dni sva se vrnila z možem iz mesta. Prišel je najprej on, zato da mi je pripravil hišo, kakor se spodobi; par dni pozneje sem se pripeljala jaz. Odpirali so okna, hiteli so na cesto, ko sem kučirala počasi skozi trg. Sedela sem spredaj na vozu, vajeti v rokah, v beli obleki, na glavi pa živordeč klobuk. V vozu pa je sedel ubog, napol razcapan študent, ki sem ga bila pobrala na cesti; gledal je neumno, sram ga je bilo in ni vedel, kako bi sedel. »Gospa, zdaj stopim lahko dol ...« – »Ostani, fant!« – Neizrečeno sladko mi je bilo pri srcu in grizla sem se v ustnice, da bi se ne zasmejala. Ali vidiš, Minka? Nisem se ozrla nikamor, pa sem videla natanko, da stoji na balkonu; in kakor da bi mu bila naročila, je stal tudi kužek tam. Ali se smeješ, kužek? Zakaj se pa ne smeješ? ... V ječo, Minka? O-o! ... Prišel je po cesti adjunkt, pozabil je, da bi se odkril, stal je tam in je gledal s širokimi očmi. »Sakrament!« ... Kaj praviš, fant, vzraslo je dekle? ... Zakrenila sem na dvorišče. »Halo!« Hrupoma so se odprle duri, z urnimi koraki je prisopihal debeli poštar, moj mož, tako uslužen in pokoren, kakor lakaj v livreji. (Res – ko sva bila prvi teden v mestu in sem spoznala kanaljo, sem nameravala, da bi mu dala napraviti livrejo.) Vrgla sem mu vajeti na rame in sem stopila v hišo. Tam sem pogostila razcapanega študenta z vinom, tako da je nazadnje pokleknil predme in mi je poljubljal krila rob; nato sem ga zapodila iz hiše ...

Drugi dan malo pred kosilom me je posetil oče. Odprl je duri in je postal na pragu; jaz sem stala ob oknu v dolgem jutranjem plašču; nisem si upala, da bi stopila bliže, tudi v obraz mu nisem pogledala. Molčala sva. Nato pa se je nenadoma sklonil globoko, prijel se je z obema rokama za lase, in je zajokal.

»Judit! Judit!«

Naslonila sem se s komolcem ob okno, zato ker so se mi noge tresle. Nisem mogla k njemu, nisem mogla izpregovoriti. Spreletelo me je za hip, da bi pokleknila, šla po kolenih k njemu; toda že takrat je bilo omadeževano moje srce. »To bi bila komedija!« sem si mislila in sem ostala ob oknu. Kakor srd in očitane se je vzbudilo v meni. »Nič ni greha na meni. Lepše je to življenje, bolj veselo, nego tisto skrito hrepenenje pred klavirjem in pod razpelom. Bolj nečisto je bilo takrat moje poželenje ...« In vendar mi je bilo zelo slabo in mraz mi je bilo v lica; morda je tedaj poslednji-krat dahnila name tista mladost, za zmerom izgubljena, tolikrat objokovana ...

Oče je šel in nikoli več ga ni bilo; zbolel je in je umrl.

III

Da bi se napila življenja, sem posegla z željno roko po kozarcu – toda glej, bil je napol prazen in namesto vina je bila vodena limonada v njem. Da bi plavala z urnimi valovi, zmerom dalje, brez cilja, sem stopila v reko – pa saj ni bila reka, plitev potok je bil in njegova voda je bila smradljiva ...

Stanovala sem v mestu, že daleč zunaj, ob veliki cesti, v nizki beli hiši, polskriti v vrtu. Od začetka me je posetil mož vsak teden, nato zmerom bolj poredkoma, dokler ga nisem spodila za vselej. Veselo je bilo v moji hiši, mnogo sem imela gostov in zelo prijetnih gostov. Vsaj prve čase, tako do pomladi, je bila pri meni večer za večerom polovica slovenske politike, literature in umetnosti. Mlajša polovica. Ali radost ni trajala dolgo. Moja navdušenost je minila čudovito hitro, dolgočasni in neumni so se mi zazdeli gosti drug za drugim in kmalu je bil samotni moj beli dom.

Mislila sem nekoč: tam v tistih pustih, tako osamljenih in tihih krajih, tam ni življenja. Ljudje so tam majhni, v svojih mislih odreveneli, nizki v svojih željah, v svojih delih leni. Toda naprezi, sem si mislila, in se popelji v mesto; tam je resnično življenje, tam je navdušenost, moč ... In zares, spoznala sem takoj, da so ljudje tukaj drugače oblečeni, da se kretajo bolj živahno in da govorijo

v drugačnem dialektu ... Zakaj nisem ostala pri svojem debelem poštarju, na tistem samotnem vrtu, pod temnimi jablanami, kjer je človek tako lepo sanjal? ... Ali tako je pač: kdor hoče uživati sladkost hrepenenja, naj si odseka rajši roko, nego da bi posegel po cilju; zakaj jabolko je zmerom gnilo. In kdor ni radoveden, se mu ni bati razočaranja ...

Precej vihar ni časi so bili takrat v naši domovini. Tako kakor so vihar ni vsakih deset let: veter zapiha, usuje se ploha, nato pa ni zrak nič bolj čist, samo ceste so blatne. Snovali so novo stranko, tako kakor jo snujejo vsakih deset let. Osnovali je seveda niso, tako kakor je ne osnujejo nikoli; takrat se je stvar ponesrečila, ker sta se bila dva advokata sprla zaradi neke ženske; za dvoje novih strank pa je bilo premalo ljudi.

Pričela se je stvar z veliko navdušenostjo. Videla sem tiste ve-sele, zardele obraze – ah, zdaj se mi zdi, da so bili veseli in zardeli od vina – in slišala sem tiste krepke besede, tako polne živih misli in svete ljubezni, besede, porojene iz mladostne objesti in nezadovoljnosti. Utihnile so zdaj tiste besede in usta, ki so jih govorila, pripovedujejo zdaj ob polnočni uri nečedne zgodbe. Zvedrilo se je in sonce sije ...

Ob tistih časih je zahajal k meni koncipient Gruzin in kmalu sva bila velika prijatelja. Lep fant je bil, visok in krepak in nosil se je zelo elegantno. V obraz je bil nekoliko bled in v mraku, kadar je naslonil glavo ob dlan in je govoril s tišjim glasom, napol otožno, se mi je zdel kakor bolan junak. On je bil duša in roka tistemu novemu življenju, ki je kipelo tedaj v mladih srcih. Ustvarjen je bil za vodnika. Nisem si ga mogla misliti drugače, kakor na visokem odru, lepo glavo pokonci, roko iztegnjeno – in spodaj narod, brezštevila množica, ki posluša z žarečimi očmi in vernim srcem svojega rešitelja. Zdi se mi, da je sanjal o takih prijetnih rečeh

tudi sam, kadar mu je bilo mehko pri srcu. Nenadoma se je časih zravnal visoko, napel je prsa in je iztegnil roke in kri mu je šinila v lica. Velika, boja in zmage željna sila je bila v njem in lep je bil.

»Judit, Judit!« je zaklical ob poznem večeru, ko sva sedela na zofi, trudna od ljubezni, toda v utrujenosti hrepeneča po še večji, nadzemski sladkosti. »O, Judit, ali veš, kakšen je najin cilj? Vredna si, Judit, kraljevskega prestola in jaz ti ga postavim, kakor ni lepšega na svetu. Kaj so tisti prestoli, pred stoletji ugrabljeni, že trhli, gospodujoči narodom, suženjstva vajenim? Lepšega ti postavim, Judit! ... Ali misliš, da ni v meni dovolj moči? Poglej mi v oči, v obraz! ...«

Objela sem ga s plaho roko, tako lep je bil in velik.

»S častjo in ljubeznijo bo izgovarjal narod tvoje ime. Ta narod, ki ga hočem prijeti trdno za trudno in malodušno roko ter ga povesti v boljšo deželo, v lepše življenje, tako kakor je vodil Mojzes svoje izraelsko ljudstvo ... Kako že hrepenim po tisti uri, kako že težko čakam viharja. Pa je že blizu čas – in ah, Judit –«

Stisnil me je k sebi in prsa so se mu razmehnili, napela visoko.

»– kako bodo padali trhli stebri, kako klavrno bodo ležali na obrazu maliki pred nama! ... Blizu je že čas, Judit, in vsa moja duša že hrepeni po njem. Nič več odlašanja, poslednja ura je!«

Tresla sem se v njegovem objemu, neizrečeno sladko mi je bilo. To je bilo tisto življenje, ki sem toliko sanjala o njem – tam je bilo, že čisto blizu, trkalo je že na duri in srce mi je trepetalo v velikem, svetem pričakovanju. Pogledala sem mu v oči – tudi iz njegovih oči je sijalo resnično pričakovanje in v njegovih besedah ni bilo laži ob tisti čudni uri ...

Ozrla sem se zjutraj skozi okno. Lepa zelena pokrajina pred mano, sopeča še v polspanju; megla je puhtela iz razoranih njiv, z

lenimi koraki je stopal kmet po razoru. Na nebu se je trgala megla, zasvetilo se je kakor tisoč kapljic, zasijalo je sonce in se je skrilo.

In obšlo me je nenadoma kakor sram, kakor kesanje.

»Kako je grdo, grdo vse to hrepenenje! ... Treba je, da zagrne človek okno in da se napije vina in poželjive ljubezni ... tako šele vidi lepoto, kjer je umazanost ... In zunaj je nebo tako svetlo ... šel bi človek po tistem rosnem, razoranem polju, zmerom dalje, brez misli ...«

Natanko nisem vedela, kakšen je bil tisti boj, ki je bil že tako blizu. Tudi on sam morda ni vedel. Ampak vsekakor je bil lep in veličasten boj, vreden najplemenitejše moči, najbolj junaškega junštva. Ne kak vsakdanji, neokusen, klepetav prepir po časopisih; to je stvar zakotnih škribentov in ljudi, ki niso interesantni. Moški je treba, da je junak ali pa mučenik; njegov boj mora biti velik, in kar je še bolj potreba, estetičen – ne pocesten tepež, ko izgubi človek kvečjemu klobuk in si povalja suknjo. Morda ni lepo – ampak najbolj interesanten je moški, kadar leži ubit, široko rano na čelu, bled obraz, polodprte ustnice vse blede in suhe, kakor trudne od poljubov. Ne mogla bi ljubiti moškega, ki bi prišel iz vojne in bi ne bil ranjen ... In njegov obraz je bil že zdaj tako bled, kadar se je nasmehnil otožno, so bile njegove ustnice že zdaj tako ... ranjene, ustnice mučenika, zadetega do smrti v častislavnem boju. Kako bi ga objela, pestovala mu lepo, kodrolaso glavo v naročju, kadar bi prišel truden, tolažbe, ljubeznivega pogleda željan ...

Tako je bilo v tistih lepih dneh. Do tiste ure, ko se je privadil moje tihe izbe in je prvikrat pljunil na preprogo.

»Veš kaj, Judit, proketo sitna reč je to! Saj bi že začeli kakšen škandal, vsaj za poskušnjo in da bi malo podrezali, ampak ovir je dvoje: prvič so ljudje preveliki pijanci in drugič ni denarja ...«

Boj, ki je treba denarja zanj, ni estetičen. Če se spomnim na tisto blede, ranjeno čelo –

»Pa je še mnogo drugih vprašanj, nič manj imenitnih. Najprej: če bi res začeli popolnoma samostalno in brez ozirov – saj bi se zamerili vsem uglednim ljudem. Zato bi bilo treba, vsaj od začetka, delati bolj previdno, boriti se tako rekoč proti nazorom, napčnim idejam in pustiti osebe pri miru. To pa je sitno opravilo, draga moja Judit! Naravnost se človek ne zameri, toda gledajo ga postrani, in to je zelo nevarno, zelo nevarno! Lažje napravi človek kariero, če mu ljudje prav nič ne zaupajo, nego če ne vedo, ali bi mu zaupali ali ne ... In naposled sem pomislil sinoči: kaj vruga pa mi je treba, da bi se rval z ljudmi, ki mi niso storili nič žalega? Zakaj če preudarim po pravici: vsi so v svojem srcu plemeniti ljudje, in če so se kdaj zmotili, je bila njih volja blaga, je bil njih namen brez zla ...«

Morda je videl moj začudeni pogled, ali pa se je morda domislil tistih večerov.

»Ne rečem – vse naše javno življenje je tako neizmerno smešno, da bi se človek razjokal od sramu. Ampak – kdo pa me je poklical za sodnika? Naj zgornje vse skupaj, briga me! Saj je vendarle vse sama komedija in laž, vse tisto strastno prerekanje, vsa navdušenost, vse farško rodoljubje in vsa advokatska naprednost. In vsi vedo, da je laž in so veseli, da je laž. Rad bi jih imel od srca, če bi vse to resnično čutili, kar govore, zakaj ne bilo bi plemenitejših ljudi na svetu ... Poznam jih par, ki imajo v duši nekaj resničnega ognja; stoje v zakotju in se jeze in molče ...«

O Bog! – sem pomislila – in komaj par tednov je vmes, še komaj par dni, par kratkih ur! Torej je bila laž tudi tista navdušenost, nezavedna laž, kakor se laže kalin, ki je bil pozabil svojo naravno pesem in poje »o preljubem Avguštinu«. In razložil mi je, ne da bi

bil govoril, zakaj je laž tako sladka, da si režejo iz nje celi narodi svoj vsakdanji kruh. Zakaj je zapel svojo naravno pesem? Zakaj ni bilo okno zagrnjeno, nisva sedela na zofi, tesno objeta, trudna od ljubezni, višje sreče željna? ... Tako lepa je bila laž.

»Prav imajo tisti, ki stoje v zakotju in molče. Zakaj če bi govorili, bi jih nihče ne poslušal. Zdaj sedim tukajle pri tebi, Judit, prijetno se mi godi in nobenih velikih potreb ne čutim več. Pa bi nenadoma vstal, ne da bi me kdo prašal, pa na cesto: ›Hej, vi ljudje, kaj počnete? Kaj vas je vrag obsedel, da hodite po glavah? Na noge, na noge!‹ – Ali misliš, da bi me kamenjali? Da bi igral sladko vlogo mučenika? Kakor tisti advokat, ki ga je zmerjal nekdo z norcem, pa nosi zdaj Kristusovo brado? Kaj še! Živa duša bi se ne zmenila zame in stal bi lahko tam, dokler bi ne poginil od dolgega časa. Ah, Judit, ne vlogo junaka, ne mučenika – vlogo izranžiranega klovna bi igral naš reformator, pustega dedca, ki se niti sam več ne smeje svojim osivelim šalam ... Pomisli zdaj: komu bi govoril? Kmetu, ki mu je korec žegnane vode vse modrosti in vsega življenja studenec in ki mu je neumnost nedotakljiva, zato ker je blagoslovljena? Debelemu meščanu, ki je ponosen na svojo naprednost, dokler mu čuva telesni blagor in mu ne vznemirja duševne lenobe, in ki bi jo prodal za počen groš, če bi mu ga kdo ponujal zanj? Komu bi govoril in čemu? Kaj niso ti ljudje popolnoma zadovoljni? Norec bi bil, kdor bi jih dražil. Ker si je bil radovoljno in s pametnim premislekom postlal v jarku pijani popotnik, me oklofuta s popolno pravico, če bi ga dramil in vlekel iz jarka, ko me čisto nič ne briga njegova postelja. O, Judit, spoznal sem, da ni na svetu bolj zoprnih ljudi od človekoljubov in reformatorjev. Sama nečimrnost je v njih. Zase naj skrbe in za svojo družino! ... Ko smo se razgovarjali zadnjič o tisti novi struji, o tistem zelo smešnem reševanju naroda, je govoril tudi mlad fant,

ki sem ga bil prej komaj opazil. Sedel je tam čisto koncu mize, nič posebno ni bil oblečen in pil je vodo. Držal se je kislo, ker mu ni bila zelo pogodi naša stvar. Naposled, ko je bila navdušenost že velika, vstane in izpregovori. »Res je,« pravi, »da bo to ljudstvo poginilo; morda ne še jutri; ostalo bo pač še nekaj časa, kakor so v človeškem telesu ostanki nepotrebnih organov. Ampak natura ni rodoljubna, nima nič spoštovanja do kadavrov in jih nastelje brez sočutja živim in lačnim v hrano ...« Tako je začel; naravnost iz srca nam je govoril, zato smo bili vsi tako poparjeni. Deloma pa sem bil vesel, ker sem si mislil, da torej pač ne bo treba nič reformirati in da se razvije vsa akcija v veselo pijančevanje. Toda kaj je napravil fant? Pokazal se je nenadoma velikega idealista. O nalogah je začel govoriti in o dolžnostih in o narodu, o tistem narodu, ki ga je bil malo prej zmerjal s kadavrom. Zato da je vsako reševanje nemogoče, ker hočejo ljudje zidati nove stavbe na prhlem, izpodjedenem fundamentu, pridigati z novimi frazami stare ideje in ker so vsi tisti reformatorji kljub napredku, ki ga prodajajo na funte, vsled svoje vzgoje in vsled svojega družabnega stališča trdokorni mračnjaki in vseobzirni bojazljivci, kratko in malo, kakor se je nespodobno izrazil: kopuni ... Naposled se je izkazalo, da fant ni čisto nič drugega nego navaden socialist, in tako smo ga pustili pri miru.«

Namenila sem se, da se seznanim s tistim fantom.

»Jaz pa sem si mislil: mogoče je res, da izmed nas vseh edino ta človek resnično misli na narod in ne nase. Ne samo mogoče, temveč gotovo pa je, da na ta način nikoli ne bo poslanec in najbrž tudi občinski svetnik ne, da ne pojde za njegovim pogrebom elita slovenske družbe, da mu ne bo govoril ob gomili Engelbert Gangl in da mu nikoli ne bodo postavili spomenika. Kar je hujše: da sadovi njegovega dela najbrž ne bodo zreli pred njegovimi očmi,

komaj pred očmi njegovih vnukov. In kar je najhujše: da se mu bo godilo slabo na tem svetu ... Draga Judit, jaz sem pa takih misli, da naj me reformatorstvo brez posvetne časti in koristi pokonci v uho piše. Predebel sem ...«

Vedela sem, da je govoril od srca. Toda čemu zdaj? Kaj je bilo treba in kam se mu je mudilo, da je pljunil tako po kmečko na tisto lepo laž? Ker so prašale moje začudene oči, je izpregovoril tišje in se je nasmehnil kakor v nejevoljni zadregi.

»Zdi se mi, Judit, da sem govoril takrat tako neumno, ker sem se hotel malo postaviti. Vsak zaljubljenec je rad junak, ali pa vsaj pesnik ...«

Tako hitro? Škoda! ... Pogledala sem ga natanko in njegov obraz je bil zdaj ves drugačen. Nič več bi si ne mogla misliti široke rane na tem belem, glatkem čelu. Čisto navaden, skoro pust je bil njegov obraz in edino, kar se je izražalo razločno v teh lepih potezih, je bila nečimrnost ... Škoda!

Molčala sva in tudi on mi je pogledal v obraz. Šele v tistem trenutku je razumel svoje besede, prestrašil se je in je zardel.

»Ne, ne tako, Judit ... nisi me razumela! ...«

Veselo mi ni bilo pri srcu, toda čutila sem, da bi bil velik greh, če bi se ne poslovila še ob tisti uri. Toliko lepega in resničnega je bilo v preteklosti, ki sva bila pravkar zaprla duri za njo – in z enim samim zlaganim poljubom bi oskrunila vso to lepo in resnično preteklost, ostal bi v ustih okus, kakor po prestalem pivu.

»Tako pa zbogom!«

In sem mu ponudila roko. Stal je ob zofi, z roko se je opiral ob mizo in je gledal v tla. Morda se je zgenilo takrat tudi v njegovem srcu, kakor rahlo obžalovanje. Morda ga je obšlo, da bi napravil v slovo ponižno komedijo – da bi govoril tako rekoč ob grobu

najine ljubezni kratek govor, ki ne škoduje nikomur in ki ga poslušajo pogrebci s solzami v očeh, zato ker se tako spodobi.

»Draga Judit! Ne misli nikar, da sem se oddahnil, ker si mi ponudila tako mirno svojo roko v slovo. Narobe zelo težko mi je pri srcu in šele zdaj vidim ... Ampak kaj bi govoril, Judit! Samo toliko ti rečem: človek je ... pasje seme!«

To so bile njegove poslednje besede. Ko je šel, nisem stopila k oknu in tudi on se pač ni ozrl ...

Nekoč – eh, komaj par tednov je bilo odtistihdob pride k meni idealist, ki je bil zmerjal narod s kadavrom in reformatorje s kopuni. Zahajal je k meni pogostoma, in kadar se je poslovil, sem odprla na stežaj vsa okna; kadil je kakor žganjar. v pogovoru je bil neroden, čisto brez ognja, brez tiste lepe poze, ki je človeku tako potrebna, posebno če misli reševati svoj narod. Brez poze še nobeden narod ni bil rešen! ... No, pride k meni in pravi: »No,« pravi, »ali ste ga videli, Gruzina? Saj sem rekel zmerom, da je svinja! ... Ne, nič ne veste? Je že tam, kamor sodi, je že prvoboritelj! Tako ročno je napravil to stvar, da sem se začudil. Srečam ga na cesti, pa se mi zasmeje v obraz tako prijazno, kakor da bi bila velika noč. Mene pa je bilo sram. »Kaj ste napravili, kaj se nič ne ženirate?« In tedaj se mi zasmeje celo na glas. »Koga bi se ženiral! Saj sem med poštenimi ljudmi. In za narod delujem, dragi moj gospod! Zdaj šele vem, kaj se to pravi, delovanje!« ... Nenadoma se mu zresni obraz in potrka me po rami. Ko je stal tako pred mano, je bil čisto – prvoboritelj. Tudi tisti čudni nasmešek je bil že v njegovih očeh. »Spametujte se, prijatelj, spametujte se! Časi so slabi!« Nasmehne se mi še enkrat in odide po svoji poti ... Kmalu bo završčala njegova slava po vseh pokrajinah naše lepe domovine ...«

Leglo mi je na srce kakor žalost.

»Kaj je bilo zmerom tako? Kaj bo zmerom tako?«

»Zmerom, gospa ... Zakaj časi so slabi ...«

Ozrla sem se nanj in tudi on mi je bil zoprni. Tako miren in pust je bil njegov obraz, in ko je izpregovoril: »Zmerom!«, je bil njegov glas tako zategnjen, nekako starikav, kakor da bi se mu hotelo zazehati. Rada bi ga imela, če bi bil zakričal z zardelim obrazom in s solzami v očeh ... Tisti večer mu nisem ponudila roke, da bi jo poljubil ...

Odprla sem okno, ker mi je bilo v prsih težko od tobakovega dima in od čudne bridkosti. Onkraj vrta, po široki cesti, v soncu, je hitel lep dvovprežni voz. Videla sem bel klobuk, svetlo belo obleko, šopek belih rož. Ozrl se je proti mojemu oknu, in kakor je bilo daleč in kakor je hitel voz, sem videla natanko obraz njegov in njen. Prav tak je bil njegov obraz, kakor ob tistih lepih časih; prav tako so se svetile njegove oči, prav tako mehak, trepetajoč je bil nasmeh ob njegovih ustnicah. In ona je gledala z velikimi očmi v daljavo, tja, kjer je že vzhajala izza jutranjih gora veličastna prihodnost. »Kraljica si, vredna kraljevskega prestola ...«

Zaprla sem okno in pusto mi je bilo pri srcu.

IV

Za temnim bukovim gozdom skrit je bil moj dom. Hiša je bila podobna staremu gradiču; zidovje je bilo očrnelo, maloštevilna okna so bila majhna, v pritličju omrežena. Z visokega balkona sem videla samo v ozko, vso z grmovjem in bukovjem poraščeno globeli; na dnu se je skrivala vasica z nizko cerkvijo, prilepljeno na brdo in zastraženo z visokim, že polrazpalim zidom; iz globeli, dremajoče v senci, se je vzdigalo strmo hribovje v zmerom višjih, zmerom bolj oddaljenih plasteh; tam v daljavi, na obzorju, že čisto v sinji megli, se je svetila cerkev na gori, kakor bela zvezda na jasnem poletnem nebu.

Tiho je bilo na vsem božjem svetu in v mojem srcu. Opoldan, na večer je zastokalo časih iz daljave, vzdignilo se kakor vzdih iz globeli, otožna, enakomerna pesem, ki je dramila žalostne spomine, budila otroški strah pred prihodnostjo, hrepenenje po smrti ...

Bolna sem bila; zdaj ni bilo več bolezni v telesu, toda vse moje misli so bile trudne. Še zmerom sem hodila počasi, stopala s plahim korakom, da bi ne vzdramila sama sebe; z upognjeno glavo sem hodila, morda zato, da bi ne videla visokega, prostranega neba, ptico, ki plava jadrno tam gori po neizmernem morju, na južno stran. Tudi v meni bi se vzbudilo hrepenenje ... in strah me je bilo hrepenenja ...

Edina moja družica je bila stara dama. Zmerom je bila črno oblečena; lase je imela spletene po stari šegi, kakor jo vidi človek na bakrorezih iz srede prejšnjega stoletja, dolge, umetno zvite kodre ob sencih, visok klobčič na temenu; tudi njen obraz je bil kakor iz tistih časov; bel, fin, ves poln drobnih gubic; zlate naočnike pred dobrodušnimi, smehljajočimi očmi. Kadar je sijalo sonce za holmom, za temnim bukovim gozdom, in je bil zrak poln čiste, migljajoče svetlobe, je sedela na balkonu v starinskem naslanjaču, drobne, bele roke v naročju, in njene oči so bile resne in so gledale bogve kam ... Njen mož, gospodar gradiča, je bil umrl v blaznici pred davnimi leti. Ko je oškropila njegovo gomilo z blagoslovljeno vodo, omočila palec ter se prekrižala, je zapovedala vozniku, suhljatemu starcu, da naj napreže. Vozila se je pet ur brez prestanka, dokler se ni primajala ogromna kočija pred gradič. Od tistega večera ni napregel stari voznik nikoli več in je umrl kmalu nato od dolgega časa; na dvorišču je stala kočija, vsa oprášena in razpala; zavrtila sem nekoč kolo in zaškripalo je tako bolešno, kakor človek, ki se vzdrami nenadoma iz trdnega spanja in zakriči od groze.

Nikoli ni prašala, kaj se godi na svetu. Ni marala ne novih ljudi, ne novih zgodb. Tudi z mano je govorila hladno, umerjeno, njena prijaznost ni presegla nikoli tiste gorkote, ki jo privošči dobro vzgojen človek spodobnemu tujcu. Posebno zoprna ji je bila beseda o politiki; in kakor politika, tako je tudi vsa umetnost dosegla svoj višek in završila svojo pot ob tisti uri, ko so se bila zaprla visoka železna vrata za njenim možem. Videla sem njegovo sliko. Zelo lep mož je bil, človek tiste čudovite vrste, kakor so jo rodili taborski časi. Pogled navdušen, vroč – »Naprej, zastava slave!« vihrajoča Tomanova brada, genialno počesani lasje ... Tudi jaz bi ljubila takega moža ...

Nespametno se mi je zdelo od začetka: zavaliti kamen na gomilo svojega življenja in živeti dalje, vračati se po isti poti, v dolgočasnem kolobarju, mimo istih, davno znanih ljudi, mimo istih, že vse zaprašenih podob. Ali kmalu je objela tudi mene z ljubeznivo roko tiha samota gradiča, tudi zame so oživele kmalu tiste očrnele, zaprašene podobe na sivih stenah, prijazno so me vabili mehki, starinski naslanjači, smehljala se mi je ljubko staromodna frizura dostojanstvene dame in živa želja me je obšla časih, da bi poljubila tisto drobno belo roko, slonokosteno plemenitaško roko, kakor jo vidi človek samo še na starih slikah španskih umetnikov ... Ome glile so se moje oči in so se ozrle s polnim pogledom v davno preteklost, oživele v novi lepoti.

Globok, prijeten mir je napolnil moje srce. Tako sem gledala davno življenje, kakor na oddaljeni, visoki steni sliko, nametano na grobo, v preživih, preveč rezko oddeljenih bojah: v daljavi so se spojili posamezni deli v mirno, harmonično celoto. Poslušala sem nekdanje glasove, kakor da bi slišala fantovsko pesem iz daljave; hripavo bi kričal tenor v bližini, bas bi hropel; toda pevci so še za holmom, blago umerjena, sladka melodija plava do balkona ... Kaj je treba misliti, da so bile barve morda tudi takrat, v tistem daljnem somraku, tako grobe in neharmonične, kakor so danes pred mojimi bdečimi očmi, ob svetlem poldnevu; da so bili morda glasovi prav tako ubiti, drug drugemu sovražni, kakor so tisti, ki mi vrišče na uho v tej nemirni sedanjosti ... ? Bog je milostiv in tudi neubrana pesem, ki jo poslušam danes, se bo oddaljila, dokler ne bo zadonela sladko za holmom ...

Od gradiča se je vila široka, s peskom posuta pot položno ob holmu navzdol, na ono stran gozda, od koder je segal pogled na prostrano ravan. Zmerom je bila v soncu tista ravan; tako se mi je zdelo, kakor da puhti iz blagoslovljene zemlje sama bela luč, da

se vzdiga proti nebu kakor trepetajoča, prozorna megla, zagrinja s pajčolanom daljnodaljne sinje holme, bele vasi in cerkve na brdih. Nikoli nisem stopila niti koraka tisti svetlobi naproti – bilo mi je, da je vsa tista prostrana sončna pokrajina last neprijaznega tujca. Stare, košate lipe so rastle ob peščeni poti in moj korak se je ustavil v senci poslednje lipe ... »Tam spodaj je sedanjost; tam govore ljudje z razločnim, kričečim glasom, smejo se krohotoma, njih kretnje so grobe, njih misli surove. Tam spodaj, tam žive debeli poštarji, pijani idealisti, rodoljubni farji, napredni advokatje, praktični prvoboritelji ...« Slišala sem skoro iz daljave hripave glasove, kakor prepir pijanih kmetov in vrnila sem se v senco lip, na tiho, peščeno pot, proti samotnemu gradiču ...

Celó moje hrepenenje ni iskalo tolažbe v prihodnosti, temveč v čudnih, komaj razločnih sanjah, ki so se porajale iz davnih časov, morda iz romanov, ki sem se spominjala nanje nejasno, kakor na zelo lep, resničen dogodek, ki se je vršil Bog vedi kje in Bog vedi kedaj ... Po tisti samotni poti, pod lipami, mi pride naproti človek. Mrači se; noben žarek ne prodre več skozi težko listje, komaj še razločim pot in kakor sladek strah, kakor pričakovanje je v mojem srcu. Pride mi naproti, visok, bled, v črn plašč zavit. Človek iz tistih lepih časov, ko so se prikazovali v parkih samotnih kranjskih gradičev zanimivi tujci, veliko ljubezen v srcu in težko bolest. Poznam ga iz vseh svojih sanj in tudi on se ozre name s pogledom, pol očitajočim, pol globoke, ah, nikdar utešljive ljubezni polnim. Na rahlo se dotakne roka roke, besede ni iz ust. Visoka, sovražna senca je med nama, hodi z nama, kamor naju vodijo trudni koraki, sedi med nama, kadar sediva na klopi pred gradičem in se ogiba oko očesa. Nikdar več se ne bodo nasmehnile ustnice, nikdar se ne bodo združile ...

Dopoldne, ob tihem, jasnem dnevu je prihreščal na dvorišče oprasha koleselj in iz njega je stopil težko sopihaje moj debeli poštar. Dama na balkonu se je ozrla navzdol z zlovoljnim pogledom, vstala je ter se je vrnila v svojo izbo.

»Počemu si prišel?« sem zaklicala na dvorišče. Stal je tam in je gledal z neumnimi očmi proti balkonu.

»Pravim, počemu da si prišel?«

Rahle besede je imel morda na srcu, kujon, pa se mu ni dalo kričati.

»Judit!«

Zdaj sem vedela, zakaj se je bil napravil na to dolgo pot.

Glas mu je bil kokošji. Prišel je prosit.

»Zbogom, stari, zbogom!«

»Ju-u-dit!«

»Ali te je spet katera oklofutala? Le nazaj, don Rodrigo!«

Zredil se je bil strahovito; obraz mu je bil zabuhel, komaj še človeški; oči so mu bile zalite z vlago; ostudnega greha znamenje mu je bilo zapisano na debelih, sinjih ustnicah.

»Samo besedo, besedico, Judit!«

Grgrajoča, gnusna poželjivost je bila v njegovem glasu; slišal jo je sam in se je ozrl z neumno plahim pogledom.

»Ne boj se, trubadure moj, nikogar ni!«

Nikogar ni bilo in tako je stopil bliže, natanko pod balkon in se je zgrudil neokretno na kolena.

»Judit!«

Vzdignil je roke in tolsti obraz. Tedaj me je spreletelo od studa po vsem telesu kakor mráz.

»Stran! Ne oskruni čistega peska!«

Strmel je na balkon z okrvavelim, motnim pogledom in je vstajal. Tresla sem se in zobje so mi šklepetali.

»Stran!«

Težke so bile moje noge, ko sem stopila z balkona in zaprla duri za sabo. Roka je ostala na kljuki, stala sem za belim zastorom pred steklenimi durmi na balkonu.

»Vlačuga!« je zaklical nekdo zunaj s hripavim glasom.

Hotela sem se nasmehniti, ustrnice pa so se mi tresle in zelo mraz mi je bilo ... Zahreščala so kolesa na dvorišču, in še na peščeni poti ob holmu; umolknila so za gozdom.

Oddehnila sem se globoko, ali tisto noč niso bile lepe moje sanje. Ne tisto noč in ne drugi dan; posetila me je bila sedanost in njen zoprni duh je ostal ...

Glasneje so zašumeli glasovi iz doline; iz prijetnega somraka v srcu se je budilo živnejše hrepenenje. Človek, ki mi je prihajal naproti pod lipami, po peščeni poti, že ni bil več tako bled in njegov pogled ni bil več tako romantično otožen, komaj še, da je bil sled bolesti v njegovem srcu. Temno vejevje se je razmikalo nad nama in tu tam je zasijala bela poldanska svetloba. Zdelo se mi je, da je legel prah na staromodno črno obleko dame na balkonu in da so bile suhe in zgrbljene njene drobne roke ...

Visok kostanj je rasel pred gradičem, in ko sem sedela na večer v njegovi senci, je zašuštelo v vejevju, v zraku se je zazibal rumen list in mi je pal v naročje. Prestrašila sem se, toda v strahu je bilo veliko sladkosti.

»Tako zgodaj, že v avgustu?«

V avgustu – jutri že morda polete lastavice na jug. In v sladkosti je vztrepetalo moje srce, tudi samo je zahrepenelo na pot ...

V senci poslednje lipe je stal človek, visok in čokat, oblečen v ogoljen havelok. Zaslonil si je bil oči z roko in je gledal v dolino. Sonce se je nagibalo že globoko na večer, toda vsa ravan je plamtela v živi žolti svetlobi. Ves zrak je bil svetlobe poln, hribi na

obzorju so se bili potopili vanjo; komaj je še razločevalo oko polja in vasi in ceste; tisočere boje so trepetale nemirno in so se spajale v eno samo glasno žarko luč.

Začul je moje korake na pesku in se je okrenil počasi. Spoznala sem njegov široki, kozavi, dobrodušni obraz, on pa je gledal in se je čudil. Vesela sem ga bila – nič več mi niso bili tuji tisti razločni glasovi iz doline. Izginil je bil zadnji sled bolezni, gorka je bila spet prej tako lena kri in srce je bilo glasnega veselja željno. Na peščenih poti, prej tako temni, sem opazila takrat široke svetle proge.

»Kaj počnete tod, gospod Ferjan? Bog sam mi vas je poslal na pot!«

Tedaj je pozdravil in je zapel v prelepi gorenjščini.

»Saj nas je cela kompanija v teh krajih. Za motivi se onegavimo. Ti žalostni holmi tam, ki bi se človek razjokal, kadar jih pogleda v soncu, so vsa domovina ...«

Še tisti večer je večerjal z menoj. Mlad umetnik je bil, zelo nadepoln, zelo pošten in zelo neroden človek. Samo časih je bilo nekaj lepega v njegovih očeh ... ali pa se mi je le tako zdelo. Če stoji človek pred umetnikom, ki ima navaden in pust obraz, si domišlja, da je vsaj v njegovih očeh »nekaj posebnega«. In vendar so tudi tiste oči prav tako navadne, zaspane in krmežljave. Le enkrat v svojem življenju sem poznala pesnika, ki je bil lep in zanimiv človek z velikimi, sanjavimi, tako sladkootožnimi očmi in ki je govoril v izbranih besedah; toda njegove pesmi niso bile veliko prida in pijanec je bil ...

»Tako, glejte, sem samotarila! Dobro je, da je človek časih bolan in sam; umiri se in spozna, kako smešno in neumno je tisto življenje tam doli ... Zdaj pa pripovedujte, kako ste živeli vi drugi, kako je napredovala v tem dolgem času naša tako napredna domovina. Kaj počne mlada umetnost?«

Natočil si je vina in si je zapalil viržinko.

»Kaj bi počela? Saj nas vidite: potepamo se po svetu kakor deseti bratje in kdor nas sreča, nas pogleda navzkriž. Če bi človek sam ne imel veselja, drugi bi mu ga ne dali ... Zdaj je prijazen čas, takole do oktobra; v teh lepih krajih začuti človek res, da je umetnik, pozabi na vse težave in nadloge tega prokletega življenja in se veseli, če se mu nepričakovano zasmije v obraz večnosti vreden motiv, kakor misel iz neba. In druga, še veliko večja prijetnost je, da je tukaj življenje poceni; za silo izhaja človek z desetimi forinti na mesec, barve pa vzame na upanje. Tako je vesel poletja in sam sebe in živi brez skrbi, kakor tisti kostanj tam ... ki mu je hladno že zdaj.«

Zavzdihnil je napol otožno, napol veselo in je pogledal v zrak.

»Ampak bo prišla zima, bo prišel mráz in konec bo glorijske. Ah, kmalu pride čas, ko bo treba, da se domislamo svoje ničevosti. Preudarite, gospa, da ni pri nas bolj ničvrednega človeka nego je umetnik! Saj si upam komaj na cesto. Vsakdo se ozre name postrani, s pol zaničljivim, pol škodoželjnim pogledom in komaj da me ne opsuje v obraz: ›Ali te nič ni sram, ko hodiš takole med nami, solidnimi ljudmi, ki imamo svojo pošteno in redilno službo in se ne menimo za otročarije? O lenoba lena, koliko bi storil lahko za domovino in človeštvo, ko si zdrav in še v najboljših letih! Čevljar krpa škornje, zato da ljudje ne hodijo bos; krojač šiva suknje, zato da nam je toplo; mi drugi se ukvarjamo na drugačen način za blagor svojega bližnjega. In ti? Ti postopaš! Zato je ukrenil Bog pravično, da je tvoj havelok prozoren in da kruli tvoj želodec!« – Kaj bi mu odgovoril? Sram me je, glavo povestim in grem žalosten po svoji poti. Zakaj blagi človek je imel prav ... O gospa, ali je še kje drugod tako prisrčno, globoko sovraštvo med umetniki in občinstvom?«

Ko je govoril, se je bilo resnično zasvetilo v njegovih očeh nekaj posebnega, toda nič lepega ni bilo in tudi veselega nič.

»Vem, od kod to sovraštvo, in zato tudi vem, da nikoli ne bo minilo. Narod je moralen; vsaka umetnost pa je nemoralna ... Če hočeš, da te bodo spoštovali in da ne bo očitne pege na tvoji morali, stopaj z drugimi natanko v istem koraku, glej z njihovimi očmi, misli njih misli. Kar je družba ustanovila, je moralno; kar se ne sklada z njenimi zakoni, je nemoralno ... Umetnost pa hodi žalibog za sto korakov pred družbo, kaže ji v jasnem ogledalu njen spačeni obraz, v drugem ogledalu pokrajino, ki je še daleč in ki jo sluti samo umetnik. To početje je nemoralno ... Gospa, razstavil sem lani sliko, ponižno majhno sliko, dvojje ponižnih brez v večernem soncu. In pride debel človek in se ustavi in pogleda nezadovoljno. »Te breze,« pravi, »so nemoralne ... « Resnično, prav tako nemoralne so bile tiste breze, kakor bi bila nemoralna podoba nage ženske; zakaj slikal sem bil pokrajino z istim sladkim občutkom, ki ga uživa človek, kadar gleda lepoto, ki je moralne oči moralne družbe nikoli ne bodo ugledale ... Vesel sem bil, ko je vzkliknil tisti debeli človek, zakaj povedal mi je, da sem umetnik. Ko bi me bil pohvalil, bi bilo žalostno moje srce ... Kako pomilujem časih tiste tako velike in tako uboge umetnike iz prejšnjih časov! Nemoralni so bili kakor smo mi in so bili prav tako veseli svoje nemorale. In zdaj, glejte, so narodova čast in ponos njegov! Stvar je namreč taka, da se je družba kljub svoji lenobi, in dasi se je branila z vsemi štirimi, naposled le pripotila do tistega holma, na katerem je stal pred stoletji nemoralen umetnik. Došla ga je in ga je nemudoma omazala s svojim češčenjem, tako da pošten človek že zaradi tega češčenja nima več prave radosti ob njem ... Zgodilo se je pred nekaterim časom, da sem se bil po Bog vedi kakšnem naključju približal družbi; morda sem bil malo bolan.

In že so se oglašali iz te in iz one kotanje pevci moje časti: »Približal si se narodu, povrnil si se k materi, skesani sin pozdravljen!« Jaz pa sem se prestrašil, takoj sem zavrl kolo svojega pohlevnega vozička, obrnil sem previdno in sem jo krenil v hrib, od koder sem bil pomotoma prišel ... Kajti če sem se bil že namenil, da se predam radovoljno zaničevanju in škodoželjnosti poštene družbe ter se imenujem umetnika, tedaj je vprašanje samo eno: ali nemoralen – ali nič! ... Zato, gospa, je sovraštvo med umetnikom in občinstvom tako prisrčno in zato ne bo minilo nikoli!«

Ko se je razvnel, so mu zardela lica in oči, prej tako zaspane, so se zasvetile, kakor so se svetile pač ob urah, ko so gledale lepoto. Komaj še je bil podoben tistemu človeku, ki se je bil napil nekoč premočnega čaja in je zaspal na moji zofi, ko je bil poprej še prevrnil kozarec na mizi. Skoro nisem več opazila, da ima viržinko v ustih. Prinesel mi je s sabo kos živega življenja, prav ob času, ko je bilo mojemu srcu že mraz v samoti in spominih. Tako se je nastanil v tem belem gradiču še tisto noč.

»Morda je tukaj življenje!« sem mislila ponoči, ko nisem mogla spati in sem slišala v oddaljeni izbi njegove trde korake. »Vsaj želja po življenju – in to je življenje ...« Okno je bilo odprto; jesenski veter je pošumeval v bukovju, časih so se zgenile gardine in zašuštelo je na tleh, kakor da bi stopal kdo po sobi s tihim korakom. Vrgla sem odejo raz sebe; bilo mi je vroče in srce je bilo nemirno, kakor v bridkosti, iz čudnega koprnjenja porojeni ... Vse drugačnega sem ga videla takrat pred sanjajočimi očmi. Podoben je bil tistemu lepemu človeku, ki je visela v veliki sobi njegova očrnela podoba. Tako ponosne, v večnost strmeče so bile njegove oči; prav tako visoko, plemenito obokano je bilo njegovo čelo in znamenje nadčlovečanstva je bilo na njem. Nič žalosti na tem obrazu in nič upanja; brez skrbi in brez nemira se odpravlja v boj

junak – zakaj bogovi so mu bili razodeli, da vzklije zmaga šele iz njegove krvi ... Zunaj je pošumeval gozd in zdelo se mi je v poluspanju, da hodi človek, visok do neba, s silnimi koraki preko pokrajine; noga stopa smelo od holma do holma, visoko nad vasmi, nad spečimi dolinami, prsi režejo oblake in kamor stopi, zabuči zemlja pod njim ...

Črne dame ni bilo več na balkon. Bolj nego prej je bil mrtev moj samotni dom, žarko jesensko sonce mu nikoli več ni razvedrilo mrkega zidovja in zlovoljno so gledala temna omrežena okna na naju, ki sva bila življenja željna. Sedela sem pod kostanjem, že vse orumenelim; zašuštelo je časih nad mano in mrtev list mi je pal v naročje. On je slikal. V ustih je prevračal viržinko, ki ni gorela nikoli in je delal tako mirno, s počasnimi, umerjenimi kretnjami, kakor zidar, ki se mu ne mudi nikamor in gleda na cesto z zadovoljnimi očmi in je vesel, da mu ni treba nič misliti. Zazdelo se mi je skoro, da to ni človek, ki stopa smelo od holma do holma in ki buči zemlja pod njegovimi koraki. Tako hladen in miren je bil njegov pogled, oziral se je name tako prazen in molčeč, kakor na mrtev kip. Zdelo se mi je, da se je oziral z večjo ljubeznijo in z večjo gorkoto na kostanj nad mano, na rumene luči, ki so se igrale po deblu, med velim listjem, na moji obleki. In nič več nisem bila vesela tistega kostanja, ki se je širil nad mano tako košato, da sem bila vsa majhna pod njim, in nič več tistih nemirnih luči, ki so bile tako svetle, da so se skrili v senco moji lasje in da so bile moje bele gole roke vse sive. Težko mi je bilo pri srcu in mislila sem: »Glej, jesen je hotel slikati in opazil jo je na mojem obrazu, opazil je bil že pač tisto tenko, tenko gubico ob mojem očesu ...« In vsa žalostna sem bila ... Tako zgodaj že, že v avgustu? O Bog, ne še, ne že zdaj! Saj še pomladi ni užilo moje srce! Moje roke so še zmerom tako bele in okrogle, moj obraz je mlad, še skoro otroški, le tista tenka gubica, ena sama gubica – prezgoden list v avgustu ... Toda

glej, saj je v senci moj obraz, saj ne vidi te gubice; nič ni slišal, kako je zašuštel v listju! ... Od gozda sem, preko holmov, je potegnil hladnejši veter, zašumelo je vse naokoli in grdo zgrbljeno listje je pokrilo vsa tla pod kostanjem. Tudi mene je spreletel mraz.

»Tako, gospa ... tako sem si želel vaš obraz ...«

Prestrašila sem se še bolj in srce se mi je stisnilo.

»Kako ste si želeli moj obraz?«

Pogledal me je tako mirno, kakor da bi govoril s kostanjem.

»Ne smel bi biti drugačen pod tem kostanjem, v tej jesenski svetlobi. Kakor jesen je v vaših očeh ...«

Vstala sem.

»Dovolj je za danes; nehajte!«

Njemu pa je omahnila roka in pogledal me je ves začuden.

»Zakaj? Zakaj?«

»Mraz mi je v tej lahki obleki; saj čutite sami, da je že blizu jesen. Jutri bo morda že deževalo.«

Kakor v odgovor je zapihalo močnejše od gozda in vedela sem, da čakajo za goro mrzli, sivi oblaki. Šla sem hitro mimo njega, on pa je skomizgnil z rameni kakor človek, ki se ne zaveda greha, in je pospravljaj počasi svoje stvari ...

Zvečer sem oblekla črno obleko z visokim ovratnikom in tesnimi rokavi do zapestja. Pogledala sem v ogledalo in sem videla, da je zelo bel in zelo resen moj obraz. Na črnem krilu, pod črnim rokavom so bile moje roke svetle in prozorne kakor iz finega porcelana. Samo na ustnicah, še zmerom napetih, tako rdečih, je bilo življenje ... Gledala sem v ogledalo, čudila sem se in sem se nasmehnila. Ne, ne ... to še ni jesen; komaj v maju hladen večer! ...

Stopil je v izbo nekako plah; čaj je bil že na mizi in svetilka je gorela. Postal je pred durmi, premeril me je s svobodnim pogledom in videla sem, da se je čudil.

»Kako bel je vaš obraz ... nisem mu še videl enakega!«

Nasmehnila sem se mu v oči in Bog vedi, morda zaradi črne obleke, morda zaradi njegovih besed je bil moj nasmeh truden, bolan.

»In kako bele so vaše roke!«

Stopil je bliže in videla sem, kako je upognil glavo, da bi se sklonil in poljubil mojo roko. In tudi moja roka se je zgenila na rahlo. Toda obšla ga je plahost, ko sem stala pred njim v črni obleki, obraz tako bel in resen. Meni pa je bila nenadoma pretesna ta črna obleka, trd in mrzel je bil na ustnicah ta bolni nasmeh ...

Sedela sva za mizo in sva pila čaj. Okno je bilo zaprto tisti večer in šipe so se stresale na rahlo v vetru. Slišala sem, kako so šumeč vztrepetavale visoke bukve nad gradom. Neprijazen večer je bil in kakor slutnja žalosti je ležala v potrtem srcu. Tudi njegov pogled je bil teman in nestalen; govorila sva tišje, brez živahne kretnje in brez nasmeha; morda, da bi ne vzdramila še žalostnejše misli, ki je srce samo še ni razumelo.

»Zakaj ste oblekli nocoj to črno obleko? ... Kadar je tak večer in mi je pusto pri duši, se domislim, da sem star. Domislim se, kako je žalostno to življenje in kako bo žalosten njegov konec. Kadar bodo sedeli drugi za pečjo, veseli sami sebe in svojega življenja, tedaj bom ostal jaz zunaj, v mrzlem vetru, na samotni cesti, in bom objokaval svojo mladost, ki ni cvetela in ni rodila sadu. Takrat bom spoznal, kako brezkoristne so bile moje lepe misli in kako lahkomišno sem ravnal, ko sem razmetaval drugim, kar mi je bil dal Bog premoženja, tako da naposled, ob trudnih dneh, nisem imel, kamor bi položil glavo. Da, kakor plah tat bom gledal takrat z nočne ceste skozi razsvetljena okna, v prijazne, gorke izbe: Glej, oni imajo družino, krepke sinove, lepe hčere; sejali so, ko je bil čas, in žetev je pod streho; zadovoljno in ponosno se smejejo

oči izpod sivih obrvi ... Meni pa, o, meni je osivela brada v nečast, v sramoto mi je upognjeni hrbet! Sejal sem na kamenita tla in ob nepravem času; vse, kar sem imel, in veliko je bilo, sem razsul po kamnu; pa je prišla jesen in zdaj stojim gol in ubožen!...«

Glasneje je šumel gozd nad gradom; okno se je stresalo, kakor da bi ga skušala odpreti nevidna roka. Hladno je bilo v sobi, čaši sta bili prazni; molčala sva, trudne in potrte so bile misli.

Vstal je in je zamahnil krepko z roko, kakor da bi sunil v stran nadležnega tujca.

»Ah, saj smo šele v avgustu. Za žalostne misli je še časa dovolj. Greh bi bilo, da bi se človek cmeril, dokler še sonce sije. Lahko noč, gospa!«

Stisnil mi je roko in komaj da mi je pogledal v obraz. Neizrečeno smešna se mi je zdela moja črna obleka in strgala bi si jo bila s telesa. Smešen in zoprni je bil moj beli obraz, zoprni je bil nasmeh na mojih ustnicah – a ko sem se hotela nasmehniti veselo, so mi vztrepetale ustnice kakor v joku ...

Šel je po stopnicah s težkimi koraki. Stala sem ob durih in sem poslušala.

»Kam se ti je mudilo? Tudi jaz bi šla s tabo v gozd ob tej lepi, žalostni noči, ko šumi bukovje visoko tam ...«

Vse telo mi je spreletelo vroče, silno koprnjenje.

»Ne sama! ... Ne v tem mrtvem domu! ... Vrne se!«

Tako strah me je bilo. Da bi bil prišel hlapec ob tisti uri, star in ostuden, in bi me objel s črno roko – objela bi ga bila okoli vratu, z vso močjo, z obema rokama ...

Odprla sem duri; ozek pramen svetlobe se je izlil na koridor, na stopnice. Pod stopnicami, v somraku, se je zibalo dvojje senc, spajalo se v eno. Zasmejal se je zvonek ženski glas.

»O, gospod!«

»Nič se me ne boj! Kako ti je ime, deklič? Francka? Recimo Francka! Glej, Francka, imej me rada nocoj!«

Hlapca ni bilo k meni, k njemu pa je prišla dekla. Senci sta se ločili od zida, izgubili sta se v mrak. Od kostanja tam, iz noči, se je glasil smeh, presekan in hripav, kakor iz stisnjenega grla ...

Drugi dan sem se napravljala na pot; mudilo se mi je. Ko je potrkal na duri, se nisem oglasila; potrkal je vdrugič, poslušal je, nato je odšel s težkimi koraki po stopnicah in nikoli več ga nisem videla ...

Kakor je slutilo moje srce ob tistem pustem večeru: oblaki, sivi in mrzli, so čakali za goro; zjutraj je bilo zakrito že skoro vse nebo, bukve so šumele v močnem vetru in so se priklanjale ...

V

Sivo in nizko je nebo, da bi ga človek skoro z roko dosegel. V meglenem zraku se igrajo snežinke, padajo mrzle na obraz, na trepalnice. Popotnik hodi po razmočeni cesti, pogreza se do kolena v blatni sneg. Tedaj mu prešine srce globoko domotožje. O, da bi bil že konec nemirnega romanja, da bi se ustavila noga pred prijaznim pragom, pred gorkim domom. Toda konca ni; dokler sežejo hrepeneče oči – samotna cesta; uho posluša, morda je v srcu še tiho, ponižno upanje – glasu od nikoder ... Kesanje in žalost napolni srce popotnikovo. Čemu se je bil napravil na pot, na to dolgo pot brez cilja? Zakaj ni bil rajši sedel v gorko izbo, kjer praskeče v lončeni peči prijazen ogenj? Toplo je v izbi, mehka zadovoljnost spreleti človeka, kakor ljubkovanje nevidne roke, če se ozre proti oknu; snežinke padajo na motno steklo in se tope, po tankih strugah podrkavajo drobne kaplje navzdol; zapiha veter, v visokem, gostem vrtincu se vzdignejo snežinke, okno vztrepeče. Toda v izbi je toplo; z mirnim plamenom gori svetilka na mizi. Zunaj se bliža mrzla, nepokojna noč, brez zvezd, brez ljubezni; gorje popotniku! ...

Ali veste, koga sem srečala ob tistem času, da se je vzbudilo v mojem srcu tako bolestno domotožje? O svetem Miklavžu je bilo;

deževno-vlažen večer, ulice vse do tlaka preplavljene z blatom. Mesto je bilo nenavadno svetlo; ob takih večerih, ko začuti človek ljubeznivi dih mladosti, zasijejo svetilke kakor sonca in vsi obrazi žare kakor od notranje luči. Blodim po ulicah; tako sama – in v srcu se bude spomini na mladost, nikoli užito. Tam gre mati, lepa ženska, ob njeni roki otrok, v gorek plašč zavit. Otrok se ozre name z velikimi očmi, s polnim pogledom in srce se mi je v tistem trenutku stisnilo od čudne bridkosti, kakor je nisem poznala dotlej. Gledala sem za materjo in otrokom in vse solzne so mi bile oči. »Zaman si se bil napravil na pot, popotnik nemirni ... saj ni sreče drugod!« ... In grem dalje, v mislih tako neveselih in branim solzam, da bi ne zakrvavele moje lepe oči ... Tedaj se nagne k meni obraz, čisto pred lice ... niso bile sanje, ni mogoče! Vlažen in hladen večer je bil, ljudje so se gnetli po blatnem tlaku ... niso bile sanje in vendar ga ni bilo nikjer, ko sem se okrenila sunkoma in sem ga iskala s prestrašenim pogledom. Njegov obraz ni bil več otroški, resne in mirne so bile njegove oči. En sam hip je bil in vendar sem razločila natanko vsako potezo, celo tisti komaj vidni nasmešek ob ustnicah, tisti nasmešek, pol vesel in pol bolesten, ki ga še ni bilo takrat, ko sva sedela v lopi in ni znal poljubljati. Velika bolest me je spreletela – govorilo je na glas iz njegovih oči, iz tistega komaj vidnega nasmeška ob ustnicah je govorilo: »Glej, drugače bi te poljubljal zdaj! Zdaj vem, zakaj si bila huda name, trubadurja! Hvala ti pristrčna za nauk! Ni padel na nerodovitna tla; poglej mi v oči: preštudiral sem visoko šolo ljubezni!« O, tako mirno, tako zaničevalno očitiranje je bilo v njegovih očeh! ... Ne, ne, saj niso tako govorile! Veselo so govorile njegove oči: »Ali se še spominjaš na tiste čase, na tiste neumne mlade sanje? Ali je tudi tebi tako, kakor da sva obvarovala neomadeževano tisto otroško ljubezen? Ali se tudi ti spominjaš v hvaležni molitvi, da se niso

izpolnile v umazanosti tiste čiste želje? Dolgo je že od tega, življenje je šlo mimo, spomin pa je ostal v srcu neoskrunjen. Idi dalje, nič se ne pozdraviva, ne govoriva več besede – greh bi bil!» ... Hodila sem po ulicah, iskala sem ga v gneči; hrepenela sem, da bi ga srečala, in bala sem se. Nisem ga srečala tisti večer; že so bile ulice tišje, pršil je mrzel, droben dež, s snegom pomešan. Na Miklavževem trgu je vrvelo glasno življenje. Po ozkem, spolzkem blatu se je prerivala med šatori črna množica; nerazločen šum in vrišč se je razlegel do samotnih ulic. Kogar sem pogledala – žareč, vesel obraz, oči polne mladosti in prešernega življenja. Stala sem v blatu, pod kostanjem, in si nisem upala v gnečo; kakor da bi stal berač na cesti in bi gledal s poželjivimi očmi na svatovski sprevod in bi si ne upal med vesele, prazniško oblečene svate. Otroška misel me je obšla; stopila sem k šatoru in sem kupila parklja. Velikega, kosmatega parklja z verigo in rogovi in dolgim rdečim jezikom; če je potegnil človek za vrvico, so se vzdignile kosmate roke in veriga je zarožljala. Nesla sem ga domov in sem ga postavila na mizo.

Dolgočasen je bil moj dom. Peč je bila vsa žareča, in vendar se mi je zdelo, da je hladno v sobi. Strah me je bilo mojih korakov, ki so se glasili tako samotno, kakor da bi hodil tujec vštric mene. Stene so bile živo poslikane in vesele podobe so visele na njih, toda gledale so name tako mrtvo, nemo, kakor da nikoli niso slišale človeškega glasu. Tam nasproti, v visoki hiši, pa so bila okna razsvetljena; za prozornimi gardinami so se zibale sence, zdelo se mi je, da čujem smeh in prijazno govorjenje. Gruča ljudi se je usula iz veže; pridrvilo se je dvoje parkljev v dolgih kožuhih, z rožljajočimi verigami; za njimi je stopal dostojanstveno Miklavž z mitro na glavi, v dolgem, pisanem plašču, a za Miklavžem je nosil belo oblečen angel sladkih darov v velikem pogrnnjenem košu.

Trušč, smeh, in procesija je izginila ... Tako je bilo nekoč – in nikoli več ... Kakor mraz me je spreletel, vzdramila sem se iz težkih misli in sem se prestrašila. Na mizi je stal kosmati črni parkelj, buljil mi je v obraz s steklenimi očmi in je iztegal dolgi, rdeči jezik prav do prs. Zloben je bil njegov obraz, umekniti sem morala oči njegovemu steklenemu pogledu. Pokrila sem ga s prtom in sem ga postavila na polico. Iz otožnih sanj, iz nemirnih misli mi je uhajal pogled neprestano na polico in zazdelo se mi je, da se je zgenilo pod prtom, da je zarožljala veriga ... Samoten je bil moj dom in groza me je bilo, če sem šla preko sobe in je švignila po steni moja senca. Vsa soba je bila polna kesanja, polna brezčutnega očitania; kamor sem se ozrla, sem srečala neprijazen, mrk pogled. Pobegnila bi v preteklost, toda glej, tudi na najlepše, najčistejše spomine je legla otožna senca; povsod in zmerom: vse lepo hrepenenje se je izpolnilo v mlaki. Šla sem, da bi nabrala zlata, in ko sem se vrnila domov, je bilo v košu orumenelo, pohojeno listje ... Slabo tebi, popotnik nemirni, ob zimskem času ...

Bog je bil takrat obrnil od mene svoje oko. Nisem imela človeka, da bi me vzradostil s pošteno besedo, da bi morda pozabila nase v hipni omotici. Imela sem pač znanko, lepo žensko, pa nisem zahajala rada k nji, zato ker mi je bilo vselej težko pri srcu, kadar sem videla tisti prijazni dom, tiste vesele otroške oči, kadar sem slišala tisto toplo, mirno govorjenje zadovoljnih ljudi in veselil smeh otrok ... Njen mož, mlad profesor, je bil časih pri meni; zasmejala sem se, če sem ga videla, kako je prihajal. Vzravnani, reseni in dostojanstveni je stopal po tlaku, ni se ozrl nikamor, šel je resen in dostojanstven mimo hiše, kakor da bi ga ne brigala čisto nič, prav do ogla; tam je postal, ozrl se je počasi in previdno na desno, na levo, nato se je nenadoma sklonil, izgubil je vso resnobo in dostojanstvenost, skočil je z dvema korakoma do vrat in je izginil v

vežo. Nič drugače ni odhajal; pogledal je najprej skozi okno in je omenil z zlovoljnim glasom: »Kako, da gori svetilka pred to hišo? Kaj bi ne bilo boljše, da bi gorela na oglu?« Šel je in dolgo ga ni bilo iz veže; oziral se je pač naskrivoma po cesti navzgor, navzdol, nato je smuknil iz veže in šele čez nekaj korakov ga je obsenčila dostojanstvenost ... Ni mi bil ne prijeten, ne zoprn; izmed tistih »lepih ljudi« je bil, ki bi jih človek nikoli ne ljubil strastno, ki pa bi se jih tudi ne branil, če bi slučajno koga drugega ne bilo. Mirne, skoro zaspane oči, brezizrazne ustnice, zdrava polt, brki navihani in brada koketno pristrižena; obraz, kakor jih vidi človek veliko po izložbah frizerjev. Nisem vedela natanko, če si je želel resnično moje ljubezni, ali če je govoril cukrene besede le iz navade. Poslušala sem ga rada, zakaj njegov glas je bil prijeten, mehak, dokler je govoril o vsakdanjih stvareh, skoro presladak, čisto sirupast, kadar je govoril o ljubezni. Dokler mu niso zardela lica od vina ali od čaja, je govoril zelo dostojno in le časih me je objel z nemirnejšim pogledom; ob poznem večeru, ob vročem čaju pa so se mu omeglile oči; primaknil je stol bližje k meni in obšla ga je sentimentalnost. Opazila sem čudom ob takih urah, da je tudi v tako praznem, tako plitvem srcu skrito nezavedno hrepenenje, ki se vzbudi časih, pogleda z zaspanimi očmi, ne vidi ne cilja ne ceste in zadremlje spet. To je pač spomin na tisto življenje, ki ga je človek živel nekoč, ki se spominja nanj le še v motnih sanjah in ki ga objokuje nezavedno, kadar mu brez vzroka leže na srce bridkost. Ob takih urah se je zgodilo, da mi je položil roko okoli vratu in da mu nisem branila; na lahko in prijazno sem umeknila glavo, če se je sklonil, da bi me poljubil na lice; zavzdihnil je, jaz pa sem se ozrla na njegov rdeči obraz in sem videla, da žalost ni zelo velika: posegel je otrok po piškotu, pa je bila polica previsoka ... Potrpi, dete! ...

Tisti večer ga ni bilo k meni; tišina mojega pustega doma mi je legala na prsa zmerom težje, zdelo se mi je, da se ožijo, bližajo puste stene, da me uduše, grešnico, na večno ječo obsojeno. Ogrnila sem mokri plašč in sem se napravila na ulico. Iz vseh oken, iz vseh duri se mi je zdelo, da slišim brezskrben smeh, veselo govorjenje. Ljudje, ki so me srečavali in prehitevali, so hodili z lahkim korakom, vsi so gledali z rosno jasnimi očmi človeka, ki je bil užil radost in hiti novi, še večji naproti. Mlad fant, ki je bil prižvižgal mimo mene, me je pogledal sočutno, kakor da bi videl v moje samotno srce. Zakaj me nisi pozdravil, ti mladi fant? Šla bi s teboj ... Njegovi koraki so nenadoma umolknili; stal je pač in je gledal za mano ...

Hotela sem užiti do konca vso bridkost tega večera. Hotela sem videti prijazen, gorek dom, kakor mi ni bil usojen, sedeti, tujka, med veselimi ljudmi, med otroci, ki sede že polzaspani na zofi, v levici jabolko, v desnici črnega parklja; hotela sem videti veliki, topli materni pogled, zato da bi izžela vse krvave solze, ki jih je bilo takrat moje srce polno ...

Pozvonila sem. V sobi so se oglasili koraki, duri so se odpirale in zapirale, naposled je prišel nekdo v kuhinjo in zlovoljen ženski glas je prašal: »Kdo je?« – »Jaz sem, Judit!« – Duri so se odprle in pred mano je stala prijateljica, žena profesorjeva, v dolgem, ohlapnem plašču, lica nekoliko zardela, frizuro precej v neredu.

»Ali te motim? Pozno je že.«

Nasmehnila se je, toda nasmeh ni bil zelo prijazen; oči so se svetile v nemirni luči. Nikoli je nisem videla tako lepe – ljubezen je bila zapisana na njenem obrazu; ali je bila že izpraznila kozarec, ali pa je bila pravkar posegla po njem.

»Ne motiš me, saj je Miklavžev večer. Stopi v sobo!«

Odprla je duri na stežaj, kakor kljubovaje, in na njenih napetih ustnicah sem brala razločno: »Jaz počnem v svojem stanovanju, kar hočem. Na, odpri oči in poglej, če te kaj briga! Ne bojim se nikogar!«

Za mizo je stal mlad fant; v veliki zadregi je bil, gledal je nestalno in je zardeval; kravata mu je visela na telovnik, kakor da bi se mu bila odvezala v prevročem objemu. Ozrla sem se po sobi, na zofo, na mizo, in srce se mi je razširilo v veliki, razuzdani radosti.

»Tako pa se poslovim,« je zajecal mladi fant.

»Ostanite še! Kam se vam mudi?«

Sedla sta, obadva nerodno, na rob stola, kakor da bi bila vsak hip pripravljena, da skočita kvišku ter odslovita z veselo dušo neprijetnega tujca.

»Glej, prišla si prepozno; čaja ni več, ostanek je mrzel ...«

Prijela je za roč, da bi točila; roka se ji je tresla.

»Pusti, nisem prišla zaradi čaja! Po malo tolažbe sem prišla k tebi –«

In srce se mi je prešerno smejalo.

»– po tolažbe, ker mi je bilo tako dolgčas doma. Veš, kaj sem premišljevala nočoj? Kako da ste ljudje srečni, srečni! Jaz sem popotnica, brez doma; veselje, kar ga imam, je samo slučajno, kakor mimogrede ukradeno. Ti pa imaš dom; kamor se ozreš, te pozdravijo prijazne oči, celo stene, zdi se mi, in podobe na steni te poznajo in ti žele dobro jutro, kadar vstaneš ...«

Zelo lepo sem govorila in od prešernosti bi se bila zasmejala na glas. Kod se je pač potepal njen mož?

»Moža imaš, lepega, blagega, ljubezni večni studenec. O, bojim se, da nikoli ne bom okusila take čiste, mirne ljubezni, ki ne oskruni človeka, temveč ga povzdigne in ga napravi plemenitega.

Zdaj šele vem, globoko v srcu čutim, zakaj je posvečeno zakonsko življenje in domače ognjišče ...»

Pogledala me je z bleščečimi očmi in trepetalo ji je okoli ustnic.

»Kaj pa govoriš? Ali si znorela?«

Jaz pa nisem izpustila; preveč lepo je bilo; mladi fant je sedel sključen in je gledal tako čudno, kakor da bi mu bilo slabo.

»In otroka ti je podaril Bog ... Kje pa imaš otroka?«

»Spi.«

»Škoda; tako rada bi ga bila videla nocoj, ko je Miklavžev večer ... Ne moreš si misliti, kako sladko mi je pri tebi; kakor beraču, popotniku, ki ga povabijo v hišo, ko je zunaj sneg in mraz. Da, lažje mi je zdaj, samo da sem te videla, da sem dihala za trenotek ta zrak. Strah me je, če pomislim na svojo dolgočasno izbo ... Daj, draga, pokaži mi še otroka!«

Že je izginila rdečica iz njenih lic in ustnice so ji bledele od srda. Molče je vstala in je prijela svetilko. V sosednji sobi je ležal otrok; rdeča in vroča so bila polna ličeca, ustnice so bile odprte, tolste, okrogle rokce so ležale mirno na odeji; ko je začutil svetlobo na obrazu, je zasopel globlje in trenil na lahko s trepalnicami. Mati je stala na pragu s svetilko v roki.

»Dovolj je!«

Okrenila se je urno in se je vrnila v sobo. Njen obraz je bil bolj miren, pogledala mi je naravnost v lice in zdelo se mi je, da so se ji osolzile oči.

»Saj nič ne veš! ... No, lahko noč! Ne misli, da sem huda nate!«

Bolest je bila v njenem glasu, in ko me je spremila do duri, se mi je zdela starejša, vsa trudna ...

Šla sem po stopnicah in sem se smejala tiho, zmerom glasneje; toda Bog vedi, nič prešernosti ni bilo v mojem smehu; malo škodoželjnosti je bilo in veliko bridkosti. Postala sem v veži, na

pragu, in sem pogledala na ulico. Svetilke so gorele motno, luže so se svetile na tlaku; časih je prihitel mimo človek s privihanim ovratnikom, sklonjen, roke v suknji; stopil je malo bližje, da bi mi videl natanko v obraz, nasmehnil se je zadovoljno in je hitel dalje; mudilo se mu je pač, doma je čakalo sveto ognjišče ... Zasmejala sem se, iz bridkosti se je porajalo čudno veselje. Z ljubeznijo sem gledala po samotni ulici navzdol, navzgor: o, ti moj dom, kako si velik! Nič mi ne zameri, če sem te kdaj obrekovala v svojem srcu! Če sem ti kratila mnogoštevilne čednosti, ko sem se bila naužila ponevrednem tvojih sladkosti! O, dom moj, neskončna, veličastna cesta! ...

Tako mi je bilo, da bi nagovorila fanta, ki bi prišel mimo. »Kaj se ne bi malo sprehajal z mano, ti lepi fant?« ... Kako bojazljivi so ljudje! Kako so nevedne in slepe njih oči! Kaj ni slišal, da sem ga prašala mimogrede: »Ali ne bi šel malo z mano, ti mladi fant? Poljubovala se bova tam v veži, gledala bova resno, če pride neroden človek mimo, in jako prijetno bo!« ...

Ti široka, brezkončna cesta, ti večno hrepenenje! ... In mislila sem, nesrečnica, da so bili spravili srečo v pisano škatlico, skrili jo za peč! ... No, dobro je bilo, da sem privzdignila pokrov! Dobro je bilo ... Ah, zakaj je legla takrat bridkost v moje srce? Ne, ni bilo dobro; ni dobro, če se osmeši hrepenenje. Naj bi se bilo izpolnilo v gnusu ali v sladkosti, ali naj bi se ne izpolnilo; le osmešilo naj bi se nikar! ...

Prišla sem pred duri in nič več me ni bilo strah mojega doma. Na stopnicah je stala dekla.

»Gospod profesor je bil tu.«

»Kaj je sporočil?«

»Šel je.«

»Vrne se pač!« sem si mislila in spet se mi je na glas zasmejala v srcu.

Šopek cvetic na mizi, v sobi prijeten vonj po vijolicah. Prižgala sem luč; prijazne, živopisane stene so se ozrle name; nad zofo je tiktakala zamolklo starinska ura; na podobi v temnem okvirju se je poljubljalo dvoje zaljubljenцев.

Ti moj prijazni, ljubeznivi dom! Nič ne zameri, da sem te bila tako hudo razžalila! Nikoli več! ... Tam na polici – hej, obrni se k meni, ti kosmati, črni parkelj! Odgrnila sem ga, siromaka, in takoj mi je pokazal svoj dolgi, rdeči jezik in je zarožljajal z verigo, ko sem se ga komaj doteknila. Ti strašni, strašni parkelj! Zasmejala sem se mu v zlovoljni obraz, on pa me je gledal z velikimi steklenimi očmi, neroden in smešen, kakor je bil. – Kam je pobegnil čas? Saj še klobuka nisem odložila. In zunaj je pozvonilo.

Šla sem mu odpirat; poklonil se je globoko, dal mi je roko zelo dostojanstveno; dišal je po vinu.

»Kaj tako se klatite po svetu ob tem poznem času, gospod profesor? Ali veste, kje sem bila nocoj?«

Slekel je suknjo in je sedel na zofo; rdeč je bil v lica in gledal je motno. Morda ni slišal mojih besed; prijel me je za roko in jo je stisnil trdno.

»Gospa!«

Slovesen je bil njegov glas.

»Potrpite, da napravim čaja!«

Takoj je izpustil roko, pozabil tudi najbrž na pridigo.

»Pri vaši ženi sem bila!« sem zaklicala iz kuhinje.

»He?«

»Zares! Čaka vas, ubožica, in dolgčas ji je!«

»Gospa, moja žena je dobra žena, blaga žena! O!«

Naslonil je glavo v dlan; v profilu, kakor sem ga videla iz kuhinje, je bil njegov obraz resnično lep. Takrat šele sem razumela, kako da je mogoče, da piše tudi literarne kritike. Ni še bilo na svetu mladega profesorja, ki ima lepo brado in ki bi ne pisal lepoznavanskih ali vsaj jezikoslovnih člankov. Že zaradi študentov. Kakor ženska: do dvajsetega leta veze in plete, nato šiva gumbe. Moški dela pesmi, nato piše kritike.

Čaj je bil na mizi.

»Na dan s pridigo, profesor!«

»Hm! ... Pri moji ženi ste bili?«

»Veste zakaj? In zakaj nocoj? ... No, poslušajte – saj ste tudi vi malo sentimentalni, na očeh se vam pozna ... Tako sitno mi je bilo pri srcu, mislila sem: –«

Natočila sem čaja, tretjino ruma vanj.

»Tako sem mislila: Glej, ubožica, klatiš se po svetu brez miru in tako boš umrla naposled, kakor berač, popotnik – na cesti! ...«

»O! O!«

»Zares! ... Dom, ti prelepa beseda! Družina, ti sveti pojem!«

Vzdignil se je tedaj, iztegnil je roko.

»O gospa, kako resnično! Saj to je, to sem hotel povedati. Ali ste brali moj članek ›O ženski v različnih položajih?‹«

»Brala!«

Nisem ga brala.

»Glejte, tam sem razložil to misel! Tam sem govoril o svetosti domačega ognjišča, s posebnim ozirom na nekatere literate, ki niti pred tem svetim krajem ne obrišejo svojih prašnih čevljev ... O, gospa, ne morete si misliti, kako srečnega, srečnega –«

Vzkliknil je ves navdušen in me je privil bližje k sebi. Neskončno veselo mi je bilo pri srcu in nič se nisem branila.

»– kako srečnega se počutim, kadar prestopim prag svojega doma! Do tja, življenje nečisto, dalje ne! ... Ali ste brali moj članek ›O morali naši in ini‹? Tam sem razložil to misel. Tam sem jim povedal par gorkih, tistim literatom, ki zanašajo kugo francoske morale v naše neoskrunjene slovenske hramove; ki govore o prešestovanju, kakor recimo, o balincanju –«

Posadil me je v svoje naročje.

»– in o takih čudnih grehah, ki se nam in našemu narodu še ne sanja ne o njih! Ven s kanaljami, ven iz hrama slovenske poezije! ... Kaj mislite, gospa? ... Jaz vem natanko, če srečam kdaj takega ušivca na ulici, da ga zlasam –«

»O! Nikar!«

Tudi jaz sem ga objela okoli vratu.

»Zlasam! Brez usmiljenja! Preveč je mehko vaše srce, gospa! Ali mislite, da je to kar tako? Naš narod mora biti moralen, če je ali če ni! In na svetem, domačem ognjišču, na tem neoskrujenem, od Boga posvečenem, tam je bivališče prave slovenske morale: zato rej zakličem vsem tistim, ki se mu bližajo s pohujšljivimi namerami: Hands off! ...«

Nato je upihnil luč.

VI

Tako nestrpno, s takim čistim veseljem sem pričakovala tistega dne, kakor otrok velike noči. Z gospo Zaplotnico, pošteno, debelo gospo, sva se napravljali na dolgo pot. In pomlad je bila, nebo je bilo jasno in popki so poganjali.

Le hitro na peron, že je zažvižgal vlak, le urno v voz! Zagrmela so kolesa, voz se je stresel – hej, na pot! Na peronu je stal debele gospe Zaplotnice debeli mož in je mahal s klobukom.

»Ali ne misliš, da je to nepošteno?« se je okrenila gospa Zaplotnica k meni in njene oči, tiste neumne, dobrodušne oči so bile vse solzne.

»Zakaj nepošteno?« sem se začudila. Pogledala sem ji v rdeči obraz, na tolste roke, vse s prstani pokrite, na bogato, neokusno, strahovito načičkano obleko in zasmilila se mi je. »Kam si se napravila – kam si se izgubila z dvorišča, ti nerodna, poštena putka?« ...

»Kaj bi bilo nepoštenega?« sem prašala.

»No, saj je dobro zdaj, saj ga ne vidim več!« – Mimo visokih skladovnic lesa, nato mimo košatih vrtov je hitel vlak. – »Veš, tako sem neumna časih, nisem se še otresla popolnoma teh malomestnih nazorov. V vsakdanjem življenju izgubi človek smisel ...«

Besede so ji nenadoma pošle, misli so se ji zmedle. Zelo napredna in svobodomiselna ženska je bila gospa Zaplotnica.

»Eh, kaj bi skrbela, čemu bi ne stopila, kamor se hoče tvoji nogi? Kaj misliš, da bo živel tvoj mož po alojzijsko?«

Odprla je usta in me je pogledala vsa prestrašena.

»Kako misliš?«

»Tako, da ne bo živel po alojzijsko. Saj bi bil neumen!«

Ozrla sem se skozi okno; prelepa pokrajina se je razprostrela tam, tako lepa in tako otožna. Megla je puhtela iz ravnega polja, vzpenjala se je počasi, v dolgih pajčolanih na nizke holme, ovijala je tenke, visoke jagrede kakor z belim cvetjem. Zmerom svetlejša je bila megla na nebu, trgala se je v nemirno vihrajoče, preko ravni bežeče bele rjuhe, ki jih je bil odtrgal veter z visokega plota na obzorju. Od vzhoda je zasijalo sonce ...

»Saj ne maram tako ... Saj so moje misli čisto poštene!« je zavzdihnila gospa Zaplotnica. »Ah, tudi ti me ne razumeš, Judit! Nič drugega nočem, samo nekoliko svobode! Povzdignil bi se rad človek samo za kratko uro nad to vsakdanje življenje –«

Spet se je ozrl moj veseli pogled na njeno okroglo telo, na rdeče roke.

»– rad bi tako rekoč utešil svoje hrepenenje po poeziji –«

Gledala sem skozi okno; že mi je zasijal žarek jutranjega sonca naravnost v obraz; vlak je zavil in spet je ležala tam pokrajina v tistem meglenem jutru; iz tople razorane prsti je dihala kakor iz spečih ust; na rahlo se je zganil megleni pajčolan, zasvetilo se je za hip – zaspane oči so se dramile, vztrepetale so trepalnice ... Gospa Zaplotnica ni gledala skozi okno in je govorila o poeziji v izbranih besedah, ki so bile na njenih ustnicah tako okorne in smešne, kakor mežnarjeva latinščina. Tudi drugače je bila podobna tistemu

debelemu mežnarju, ki je prihajal k nam škropit ob Svetih treh kraljih; blagoslavljal nam je hišo, pa je mislil na novce.

»– rad bi se človek tako rekoč iztrgal za trenotek samemu sebi, okusil drugačno, čistejše življenje brez pozemskih nadlog in nelepih želja ... Kako pa ti misliš, Judit?«

»Jaz mislim, da greva tako rekoč na tef!«

Umolknila je, odvila je zavoj in je vzela v roke mastno pečenko. Kmalu je bil njen obraz še bolj rdeč in še bolj svetel, oči pa so gledale kakor dvoje ubogih, neumnih, splašenih živalic ...

Nekaj lepega je, da nobeno razočaranje ne ostavi v srcu globokega sledu. Naj se je izgubilo hrepenenje še tolikrat in še tako daleč na puste stranske steze, naj je zagazilo še tolikrat v smradljivo močvirje – zmerom spet najde tisto lepo veliko cesto, ki jo je bilo nastopilo s tako trdno vero ob prvem dnevu ... Kod sem iskala življenja, po kako čudnih krajih! Tistega resničnega, čistega življenja namreč, ki mu človek ne pozna oblik in ne vsebine in ki ga išče neprestano s koprnečim srcem. Kadar sem zazrla od daleč tisti sveti obraz in sem mu pohitela naproti, se mi je zarežala v lice ostudna in bedasta maska. Ne bila bi tako ostudna in tudi bedasta ne, če bi v mojem srcu ne bilo podobe, ki ni bila z masko čisto nič v sorodu. Šele razočarano hrepenenje je napravilo to vsakdanje življenje tako neznosno. Spoznanje je bilo že zrelo, čas bi že bil, da bi se sprijaznila s tisto masko; morda bi se mi naposled celo ljubeznivo nasmehnila; morda bi naposled ozdravelo srce in bi videlo v spaki pred sabo original svoje idealne podobe. Če se je tako zgodilo že tolikim blagim ljudem, zakaj bi se ne zgodilo meni? Zakaj bi ne izpregovorila jaz z vso resnobo in odkritosrčno vero: Ne, ni res, kar sem doživela; ni res, da so ljudje lagali, ko so govorili svoje navdušene in iskrene besede, temveč moje uho je bilo takrat slabo ustvarjeno in je razumelo napak; ni res, kar so

videle moje oči: tisti obrazi niso hinavski, pobožnost njih oči ni pritajena poželjivost, temveč moje oči so nekrščanske in h grehu nagnjene ... Morda se zgodi še kdaj, da bo tako govoril moj jezik in da ne bodo zardela moja lica. Ali zdaj še ni prišel tisti čas ...

Gospa Zaplotnica si je obrisala z robcem usta, zgenila je mastni papir in ga je vrgla skozi okno.

»Kaj pa nameravaš ti na Dunaju, Judit?«

»Nič ne nameravam.«

»Jaz se vsa tresem, če pomislim ... Tako se mi zdi, kakor da me čaka nekaj posebnega in skoro strah me je ... Tam je življenje pač zelo pregrešno, na Dunaju ... Naročila sem si zadnjič knjigo, tako, ki jih ne prodajajo po knjigarnah ... ›Velikomestni grehi‹ ... No, Judit, tam so reči!«

»Kakšne reči?«

»Ni, da bi človek govoril ... Ampak videla bi rada tisto življenje, vsaj takole povohala bi ga rada, če ni preveč skrito ... Zanimivo je, človek bi se kaj naučil ...«

»Prej si govorila o poeziji.«

»Zdaj pa o življenju. To je pač tako, kakor zemlja in nebesa; treba je, da se človek povzdigne časih vsaj za trenotek v kraljestvo poezije ...«

Ozrla sem se skoro začudena, da bi videla, če ni v njenem pogledu nič skrite ironije; ne, popolnoma resne so bile njene oči. In obšlo me je spoštovanje do gospe Zaplotnice: brozga po mlaki v sladkem zadovoljstvu, gleda z mežikajočimi očesci na sinje nebo in se veseli, da je nebo tako daleč in mlaka tako blizu ...

Že je bil zunaj jasen dan, zmerom dalj v daljavo se je umikalo obzorje, iz megle so vstajali prostrani travniki, polja so oživila. Kolikor dalje se je odmikala ravan, tem svetlejša je bila, vsa je gorela. Ob tiru so se prikazovale visoke smreke, višje so kipeli hribi;

ravan je izginila v zlati svetlobi na obzorju, vsenaokoli se je zgrnil mračen gozd, ves še rosen, še zaspan ...

»Ali si huda name, Judit?«

»Zakaj?«

»Ker govorim tako svobodno –«

»Kaj?«

Tudi zdaj ni bilo ironije v njenih očeh.

»Ampak jaz sem že v šoli veliko brala in premišljevala; saj veš. In tudi lep članek sem spisala nekoč; »Quodlibet« mu je bil naslov; lep članek; niso ga še natisnili, pa ga bodo. Jaz sem za emancipacijo. Kaj pa ti, Judit?«

»Ali imaš še kaj pečenke?«

»Še.«

»Torej jej!«

Gospa Zaplotnica je odvila zavoj.

»Ali si huda name, Judit?«

»O ne!«

»Zato sem te prašala, ker ... Ali je res, Judit, da je bil Gruzin tvoj fant? Povej po pravici!«

»Bil je.«

»In Ferjan?«

»Ta ni bil.«

»Pa profesor Rožič?«

»Bil.«

»O! In doktor Mlakar?«

»Tudi on je bil moj fant!«

Roke so ji omahnile v naročje.

»Kaj pa tvoj mož?«

»Ta ni bil nikoli moj fant.«

»Ne ... kaj pravi, sem mislila?«

»Tega mi še ni povedal; prašala ga bom o priliki ...«

Tako čudno mi je bilo pri srcu, pol veselo in pol otožno; napravila sem se bila na pot, da bi okusila resnično življenje, da bi ga videla morda vsaj od daleč, v nikdar doseženi, nedosežni lepoti, pa se nisem mogla ločiti od drage domovine: nje debel kos mi je sedel nasproti in je cmokal zadovoljno z mastnimi ustnicami ... Tako velik rodoljub je človek, da žrtvuje svojemu rodoljubju celo estetiški okus. Kar je pač zelo potreba ... Zares, če sem se spomnila kdaj v tujini na gospo Zaplotnico, takoj me je obšlo domotožje ... tiste male, neumne, zadovoljne oči, tista potna, tolsta lica ... Ravnali bi po pravici, če bi ji postavili spomenik ...

Dolgočasna je bila vožnja po tujini; njena lepota ni bila ustvarjena zame, ni vzplamenela pod mojim pogledom, ni se mi darovala, tujki; in kakor je bila hladna tujina, je bil moten, truden tudi moj pogled, ničesar željan. Zadremala sem ... in glej, za mano, za vozom je kobalilo, ni me izpustilo, strmelo je name z malimi, neumnimi očesci ... stopicalo je okorno z debelimi nogami, sopihalo, potilo se, zamahovalo z rdečim dežnikom ... O domovina, gospa Zaplotnica! ...

Trudna sem bila in zlovoljna, kakor v lahki omotici, ko se je ustavil vlak pod streho kolodvora. Na peronu me je pozdravila Minka; kakor da je bil šel mimo nje komaj dan življenja; prav tako vesel in navihan je bil njen obraz in tudi oblečena ni bila nič bolj okusno, kakor tedaj, ko se je svetila z balkona njena rdeča bluza; samo zredila se je nekoliko – samo nekoliko masti ji je dalo veliko mesto, tuje življenje. Presadili so jo v drugo prst, cvetje pa je ostalo isto in je dišalo prav tako malo kakor prej. O gospa Zaplotnica, večna, nespremenljiva! ...

Nerazločni, stoglasni šum mi je zvenel na ušesa kakor zvonjenje tisočerih cerkva, pred očmi se mi je bleščalo, in kamor sem se

ozrla, nikjer ni bilo počitka nemirnemu pogledu. In sladko mi je bilo, kakor otroku na velikonočnem trgu pred cerkvijo – gleda s široko odprtimi očmi in široko odprte trudne, vesele oči ne vidijo ničesar ... Kakor hladni, ponosni tujci so stale tam visoke hiše, ne zidane zame, popotnico; o, lažje bi bilo popotniku na teh širokih, glasnih cestah, med tujci tujec, v gneči sam, svoboden ... Ozrla sem se na gospo Zaplotnico: drobila je z nemirnimi, neokretnimi koraki in ves splašen je bil njen obraz. Široke ceste niso bile zanjo ... za mojo drago, ubogo domovino ...

Prijazen dom je imela Minka; nekaj tihega, domačega je bilo v njem; nekaj čisto tujega tistemu šumu zunaj – nekaj čisto podobnega debeli, dobrodušni, svobodomiselnosti gospej Zaplotnici.

»Tako! In zdaj pripovedujta! Pripovedujta! Vse od začetka!

»O čem?« sem se začudila. »Nič ni tam doli! Dolgčas! Smrt! Ti pripoveduj – zato sva prišli!«

Minka se je zasmejala.

»Kako si čudna! Kaj bi te zanimalo, kar se godi tukaj? Saj še mene ne zanima, ko mi je vse pred nosom! Ne poznam nikogar in se ne brigam za nikogar. Odpri svoj koš, daj mi novic; rada bi, da bi zadišalo tod nekoliko po domovini ...«

Resnično, v njenih vodenih, praznoveselih očeh se je zavetilo kakor mehko, rosno domotožje.

»Prišli sva, da bi videli razstavo ... kuretine.«

Resno je prikimala Minka.

»Zmerom je potreba, da ima človek pošten izgovor ... Pa zato je časa dovolj; ne bojta se, poiščemo si veselja, kakor ga tam doli ni ...«

Gospej Zaplotnici so zažarela lica. In nato se je zgodilo, kakor je bilo treba. Razpletel se je med njima živahen razgovor, ki mu ni bilo konca; dogodki iz domovine so dobili nenadoma čudežno

široke oblike in pisane barve, preglasili so ves silni velikomestni šum in zdelo se mi je, kakor da sedim za pečjo v svojem tesnem domu, o mraku, v temi, ko potrkava dež na okno, in poslušam samotne korake, ki se glase tam spodaj na ozki, blatni ulici.

Stopila sem k oknu; težka utrujenost mi je bila legla na telo, legla mi je tudi na dušo in jo je pritiskala k tlom ... Ali je to življenje, tam spodaj ... tako tuje, nedosežno? Ali se mi približa kdaj, ali se mu kdaj približam? In kadar se zgodi ... ali se mi ne bo tedaj, kakor tisočkrat, zarežalo v obraz z zlobnim krohotom – ostudna maska?...

»Tukaj je življenje!« je govorilo srce, še v dvomu upajoče, v utrujenosti hrepeneče. »Svobodno, brezmejno –« in v izbi, za mano, kakor tiktakanje ure: »Tisti ... tisti ... tisti ...« Ni me izpustilo, hodilo je za mano, kamorkoli se je nameril bežeči korak, zakaj nosila sem v svojem srcu sveto podobo gospe Zaplotnice.

Nikjer, o popotnik, nikjer ni cilja! ...

Minkin mož – mlad uradnik in drugega nič, ne lep, ne grd, ne neumen in ne duhovit – je sklical veselo družbo in napravili smo se z doma takoj po večerji. Ali je bila utrujenost, ali je bila čudna nerazumljiva žalost – nič mi ni bilo do vesele družbe, legla bi bila, zatisnila oči in zaspala trdno, za zmerom. Tako se dotakne časih srca črna roka in srce se zvije od bolečine in zajoka, ne ve zakaj ... »Počemu si pač prišla?« sem se začudila in bilo mi je kakor človeku, ki je stopil v tujo izbo in spozna prepozno, da se je zmotil ...

Tako se je zbral tisti večer cvet izgnane domovine. O gospod, prišel je poet, ki sem ga tako ljubila, dokler ga nisem videla. Velik pesnik je bil, pristrčnega spoštovanja vreden in njegovi verzi so bili polni bolečine. Spreletelo me je sladko, ko mi je stisnil roko, in rahlejša je bila žalost v mojem srcu. Z njim je prišel doktor Premec, eleganten človek s prelepo rjavo brado in smehljajočimi

oči, velik mecen slovenskih umetnikov, izgubljenih v tujini. Slikar Možina, ki tako iskreno občudujem njegove otožne pokrajine, mu je poslikal stanovanje in je portretiral njega, njegovo družino in nekatere daljne sorodnike; zato je dobil dvakrat kosilo zastonj in staro suknjo, ki pa je bila še jako čedna. Opazila sem takoj, da je doktorjev obraz zelo blag in velikega usmiljenja poln; govoril je mehko, sladko, vsaka njegova beseda se je izlila človeku v dušo kakor med. Tudi Možina sam je prišel, ali bil je tako pohleven človek, da se je skrival v mraku, za stoli; in ko sem ga naposled ugledala, je bil že pijan ...

Kakor gosta, dušljiva, ostudna megla leži na tistem večeru. Spominjam se na veliko sobo, ki jo deli troje rdečih stebrov od dvorane. Od daleč se glasi banalna godba – tisti osladni, plitki dunajski plesi, ki je človeku slabo, če jih sliši vdrugeč; kakor da bi bili porojeni iz nizke radosti. Iz dvorane prihajajo pisano oblečene, na debelo našminkane, dekoltirane ženske, ozirajo se po sobi z neumnim in predrznim nasmehom. Jaz sedim v kotu, sredi glasne družbe; soba je žarko razsvetljena in vsi obrazi se blešče kakor omaščeni, oči strme v nekakem topem ognju in trepalnice so zakrvavele. Vsi glasovi so spremenjeni, čudno kričeči; ne spoznala bi človeka po glasu, če bi ne opazila z začudenimi očmi še par znanih potez na zabuhlem obrazu. Gospej Zapoltnici in meni na čast se je razlival po mizi šampanjec.

Poet, moj sosed, je bil pijan. V lica, prej polna, je zarezalo vino nelepe, dolge gube, bedasto so se smehljale mokre ustnice. Z roko me je objemal okoli vratu, koleno je tiščal k mojim nogam.

»Toliko let ste že na tujem, o poet – kaj vam nič ni dolgčas po domovini?«

»Ej, hudič, saj je vse en – –! Glavna stvar je, da ima človek vina in žensko ... Gospa, jaz vam bom nekaj povedal ...«

Sklonil se je k meni, pa je dišal tako močno po vinu, da sem se umeknila. Nato je skril roko pod mizo in se je igral z mojim krilom.

»Povejte mi, gospod pesnik, kaj je to res velikomestno življenje, ta zatohla soba? To ni življenje, komaj da so umazane sanje ... Velikomestno življenje so mi hoteli pokazati, pa so me povedli tu sem!«

»Gospa, jaz še te sobe ne poznam popolnoma, zato vam ne vem odgovora. Ampak življenje je življenje, vse skupaj je en – –!«

»Zaprto v zatohlo izbo – življenje brezkončno, vse obsežno! Ne, gospod, to ni velikomestno življenje, to je gospa Zaplotnica ...«

»Kaj?«

»Gospa Zaplotnica ... Poznam jo, čemu sem prišla sem? Rada bi si ogledala gledališča, razstave, muzeje ...«

»Kaj?«

»Muzeje.«

»Gospa, pet let sem že tukaj, pa nisem bil še v nobenem. Prašajte to gospodo: kar jih vidite tukaj, teh poštenih ljudi, vsi se ogibljejo po pravici muzejev, razstav, koncertov in drugih pohujšljivih krajev. Tudi v gledališče ne hodijo, razen v tisto, kjer igrajo kosmate burke, tako sorodne ljubljanskim anekdotam: le še premalo kosmate so, premalo kosmate in preveč duhovite; če bi duhovitosti in umetnosti ne bilo, bi se počutil človek tam prav domačega ... Drugam ne hodimo, zato ker smo narodnjaki; naše opravilo je, da objokujemo žalostno usodo domovine, da se tako rekoč sončimo v svoji in svojega naroda nesreči; in to, gospa, je težko in rodoljubno opravilo. Sploh pa je vse skupaj en – –!«

Ozrla sem se na gospo Zaplotnico; njen obraz se je bil čudovito razlezel; svetil se je in se je smejal v globoki blaženosti. Doktor Premec je bil njen sosed.

»Ali je to vse? Ali je to vse, gospod doktor?«

»Le potrpite, milostna!«

»Ah, jaz sem mislila, da so te ženske drugačne; da niso tako zelo ... oblečene ...«

»Zdaj so oblečene za silo. Potem niso več.«

Gospa Zaplotnica se je veselo zasmejala.

»Ah, gospod doktor, tako srečno, tako srečno se počutim v tem velikomestnem vzduhu ...«

Nato sta šepetala; zmerom bolj sladko, zmerom bolj sentimentalno so mežikale njene male oči. Vstala je, prišumela je k meni.

»O Judit, wie glücklich bin ich, und wie unglücklich!« (Izgovarjala je »gliecklich«.) »Ali si moreš misliti? Resnično me ljubi! Sam mi je povedal! Kako sem si želela take idealne ljubezni! Kaj misliš – če bi pobegnila z njim?«

»Predebela si.«

»O, du verstehst so was nicht ...«

V veliki pijanosti se je vzdignila družba izza mize; tudi meni se je na rahlo zazibalo pred očmi, ko sem vstala.

Tiho in hladno je bilo na ulici; tako visoko je bilo nebo, da sem komaj razločevala zvezde; in naokrog črna poslopja, molčeča ... Spalo je življenje, le tu, tam, se je še ozrlo iz noči z dremajočim pogledom ... O, kje si? Življenje, svoboda! Prikaži se mi, jetnici! Če nisi le v mojem srcu, tem nemirnem, prikaži se! ...

Za mano, pred mano so se oglasili hripavi glasovi.

»Oj kam bova vandrala –«

In vzdramila sem se kakor iz sanj. Zibaje se in omahovaje smo se napotili skozi temen park. Daleč pred nami sta šla gospod doktor in gospa Zaplotnica, v tesnem objemu; zavila sta vstran in sta sedla na klop; od daleč sem slišala njen srečni, sladki glas:

»Ali verjamete, gospod doktor, da merijo moja meča dvainštrideset centimetrov?« ...

Tisto noč sem skrila obraz v blazino in blazina je bila vsa mokra od mojih solz. Morda me je bilo omotilo močno vino. In z zatisnjenimi očmi sem videla v blazini pijani obraz poetov, zakr-vavele oči, ostudne dolge gube v licih.

Prižemal me je k sebi pijani poet, smejal se je in mokre ustnice so jecale:

»Saj je vse skupaj en – –! Kaj ne vidiš, da je vse zlagano? Zlagano tudi hrepenenje? Napravi se, po kateri poti hočeš – cilj je v mlaki!« ...

VII

Poglejte skozi okno, gospod! Tisto žensko na dvorišču. Vsak večer prihaja, natanko ob času, ko sežejo sence do strehe in se zasveti tisto okno tam v večernem soncu. Kako oduren je njen obraz, vse telo kako odurno! Stoji tam s kitaro v roki in brenka in poje. Čisto moški je njen glas, poteze njenih lic so trde, iz si-vega kamna izklesane. Toda pogledajte natanko, njene oči pogledajte! Preveč so izbuljene in preveč svetle, toda na dnu, na dnu so sa-nje. Tudi ta ženska je sanjala o daljni lepi prihodnosti in sanja še danes, ko se je vse njeno hrepenenje že davno izpolnilo v blatu. Zato mi je tako zelo žalostno pri srcu, kadar se oglasi pod mojim oknom njen globoki, hripavi glas ... Čemu stoji sova baš pod mo-jim oknom? ...

Kmalu bo podoben njenemu moj obraz, ki sem ga imela tako rada. Celo v mojih oči globokem dnu ne bo več hrepenenja! To bo tedaj ... Ah, jaz vem, zakaj je tako spačen obraz mrliča, zakaj strme tako prestrašeno tiste bele oči. »To je bilo vse? To je bilo življenje? Za tak konec?« ... Ne maram gledati mrličev, tudi ne pogrebov; strah me je. Kako grozno bi bilo življenje, če bi ga spoznal člo-vek prezgodaj; če bi mu milostni Bog ne bil prihranil spoznanja za poslednjo uro! Tedaj sede k njegovi postelji, k vzglavju, visoka

senca; nikogar drugega ni več v izbi, utihnili so nenadoma vsi drugi glasovi.

»Od tod? Zdaj že? Saj še nisem živell!«

»E, prijatelj, hvali Boga, da je konec komedije! Življenje je bilo; dopolnil si!«

»Ničesar dopolnil!«

»Vse, prijatelj, vse! Nahranil si vsak dan svoje telo in si ga vsak dan izpraznil. To je bilo življenje.«

»... bilo življenje?«

»Bilo! Zdaj pa je želodec pokvarjen in amen je besedi.«

»In vse moje želje, moje visoke misli, to moje veliko neizpolnjeno hrepenenje ... Ne, ni še konec!«

»Vse izpolnjeno. Zato ti je bilo dano hrepenenje, visoke misli in sanje so ti bile dane zategadelj, da bi ne videl resnice. Kakor pripoveduje mati bolnemu otroku o velikonočnih piruih in o božičnih jaslicah, zato da bi ne jokal ... Bog je velik humorist. Njemu, mogočnemu, je bilo treba mogočnega kontrasta, da se je nasmehnil. Tako je ustvaril človeka: silna množica, milijarda izmučenih trupel drvi zasopljena ... kam? To, prijatelj, je »humor te reči! Ko bi izginila blodna podoba na obzorju, ko bi se množica ustavila ... bi ne bilo več humoristično ...«

»To je neusmiljeno!«

»Blago je! ... Tam drvi množica; stopi vstran, ustavi se in poglej, kod si hodil!«

Mrzla roka se mu ovije okoli vratu, široko se izbuljijo oči in zastrme v mrtvaški grozi ...

Videla sem svojega moža, ko je ležal na odru. Nič lepši ni bil njegov obraz, še bolj zabuhel je bil in ustnice so bile vse višnjeve. Toda ... kaj je bilo tam na licih ... ne na licih, tudi ne na oteklih trepalnicah ... ne, kaj je bilo v mojih očeh? Sama sem stala poleg

odra; vse stene so bile pregrnjene s črnim žametom, četvero sveč je gorelo ob odru. In zgodilo se je takrat, da so se na lahko odprle njegove oči, ozrle se k meni in zaprosile natihoma: »Spoznaj! Odpusti!«

Sklonila sem glavo in začutila sem se grešnico.

Kaj je bilo umazanega v njegovi duši? Njegov greh res ni bil estetičen ... toda bil je pač poseben izraz njegovega hrepenenja. Osat ne diši in tudi ni lep, pa je vendar izraz življenja, in kdo bi ga zaničeval? Ubogi osat! Jaz bi ga ne gojila na svojem oknu – to je vsa tragika! Zakaj pa mu je prišlo na misel, da bi se sončil na mojem oknu? ...

Tudi v tebi, ti starec s tem zabuhlim, neumnim obrazom, s temi pregrešnimi, spolzkimi rokami, tudi v tebi je bil žarek iz onega sveta! Tudi ti si se opotekal proti lepšemu cilju, toda blatna, starec, jako blatna je bila tvoja pot; ne zameri!

Oškropila sem ga z blagoslovljeno vodo in kapljica je padla na debeli nos. Stopila sem iz črne sobe brez očitania in brez žalosti v srcu. Na pragu mi je prišlo naproti drobno dekletce, razoglavo, z zmršnimi lasmi, tenko telo zavito v dolgo sivo ruto; plah otrok z velikimi, vodenimi očmi. Ko je stala pred mano, je povabila glavo. Ne vem, ali je bil stud, ali je bilo sočutje, kar me je prešinilo tedaj, ko sem videla zapisan prezgoden greh na tem drobnem, že izpitnem obrazku.

»Ali si ga poznala?«

»Poznala, gospa!«

Komaj so se premikale njene ustnice in še globlje je klonila glavo. Kakor da bi ji bilo mraz, se je zavila tesneje v dolgo ruto.

»Ali si ga imela rada?«

In glejte, tedaj se je vzdignil njen otroški obraz, oči so se odprle, izza rute se je prikazala tenka, pregrešna roka.

»Rada!«

Umeknila sem se za korak, strah me je bilo teh velikih oči, ki so bile ugledale ljubezen v ostudnem zatišju, tam, kjer je niso še videle čiste oči ... Ali kdo bi imel pravico, da bi jo gonil na drugo pot, če se je bila namerila po svoji? Cilja tako ni nikjer in zato je pač isto, če blodi človek tod ali ondod.

»Še malo hitreje stopi navzdol!« sem si mislila in sem ji dala denarja ...

Senca je že visoko na strehi – ženska poje še zmerom na dvorišču, glejte – zaprite okno! – naravnost name strme te debele oči! ... Zdi se mi, gospod, da je že blizu tisti čas, ko bo zastrmelo spoznanje tudi na mojem obrazu ... Kako hripavo poje sova pod mojim oknom! ...

Tisti večer, tisto strašno noč v zakajeni, zatohli sobi, v pijani družbi – takrat je potrkalo na moje srce kakor opomin, kakor prvo znamenje, in vsa sem se stresla od groze. Že je potrkala na duri senca, ki bo sedela nekoč ob vzglavju moje postelje ... Bilo je, kakor da se je zbralo v tisti sobi, ob tisti uri vse, kar sem spoznala v tem svojem dolgem, vsakdanjem življenju. Vsi obrazi, ki sem jih srečala kdaj na svoji cesti, so buljili tam name s pijanimi, brezizraznimi očmi, slišala sem razločno glasove, ki so bili že napol utihnili v mojem spominu. Drugačni so bili nekdanji tisti obrazi, drugače so peli glasovi. Takrat, ko sem jih gledala še od daleč, ko so se glasili šele za hribom ... in sem jim hitela naproti s tako čistim koprnenjem. Zdaj pa se je vse izpolnilo – in kar se izpolni, je brez vrednosti. Dar, ki je bil iztegnil človek roko po njem s tako sladko željo, je nečist in gnil, kadar leži na dlani in zavrže ga človek brez hvaležnosti ...

Videla sem jih – in zdelo se mi je, kakor da je v tej zakajeni sobi, ob pijani polnočni uri vsa moja domovina, ki jo ljubim od

srca in ki mi je tako hudo in težko, da jo ljubim. Poslednjikrat se je ozrla tedaj name z motnim očesom in zasmilila se mi je ... Kod hodi tvoja pot, kam te vodi nezavedno hrepenenje? In kedaj pride tista strašna ura spoznanja, ko bodo zastrmele tvoje uboge oči v mrtvaški grozi? Takrat bo zaklenkal poslednji zvon: »Ves tvoj boj, vse tvoje hrepenenje le zategadelj, da bi tvoje oči ne ugledale resnice! ...«

Moje usmiljeno srce je zajokalo nad njimi vsemi, blodnimi, trpečimi. Zakaj nič nečistosti ni bilo v njih. Kaj je nečistost? Brez greha so bili vsi. Kaj je greh? Kakor pijani tavajo proti neznane-mu, nikdar dosegljivemu cilju, vse njih kretnje so nezavedne, njih jecajoče besede, izgovorjene v nemirnem polusnu. Nič greha ni v njih in vsaka obsodba bi bila krivica. Ah, nič greha ni v njih in tudi nič čednosti. V omotici so storjena njih slaba in njih dobra dela. Zatorej bodo oproščeni tako kazni kakor hvaležnosti; nepotrebno je kesanje in ponos je smešen ...

Tako sem bila žalostna ob tistem času in še danes trepeče v mojem srcu tista žalost. To je bilo tedaj, predno sem za zmerom zaprla duri, da bi življenje ne našlo več poti v mojo izbo. Izprehajala sem se vsa trudna po široki velikomestni cesti, sredi pisane glasne množice. Iz nerazločnega, tisočglasnega šuma, iz drdranja voz, zvonjenja cestne železnice, trušča in kriča hitečih ljudi se mi je zdelo še zmerom, da slišim pijane, hripave glasove, brezmislne, komaj razločne besede, prikipel omahovaje, opotekaje se iz najostudnejšega dna nemirnih, v temi po soncu koprnečih duš; zdelo se mi je, da vidim v visoki, svetli izložbi zabuhel obraz, strmeč naravnost name: »Kaj bi mi očitala? Zakaj bi me ne poljubila? Ali je tvoje hrepenenje lepše od mojega? Poljubi me – saj je tako vse skupaj en ...«

Šla sem po glasni cesti in sem vztrepetala in sem se ustavila. Kaj si to ti, moj dolgi, neumni fant? Ti, ki si stal nekoč pod mojim oknom z mandolino v roki, z vzdihujočim srcem v prsih, zaljubljeni, sentimentalni trubadur? Ti, ki sem te srečala ob žalostni uri, ob pustem, deževnem večeru, in so me pogledale tako očita-joče in tako hvaležno tvoje globoke, mirne oči? Ti edini, ki sem te ljubila z gorko ljubeznijo. Ne, to nisi ti! ...

Tudi on se je ustavil in me je pozdravil. Koščen in izpit je bil zdaj njegov obraz, v globokih jamah so ležale oči, ustnice so bile tenke in blede. Pogledala sem mu v lice in sem videla: »Tudi ti, moj fant, tudi ti boš slišal kmalu, kako bo potrkala senca na tvoje srce! ...«

Šla sva molče in sva se skrila v samotno krčmo. Ali bala sem se jaz in bal se je on – česa? Sedela sva tam kakor dvoje grešnikov, ki sta grešila pred davnim časom in se srečata in se sramujeta greha.

»Kako ste živeli? Veliko ste živeli, pozna se vam na obrazu.«

»Eh,« je zavzdihnil, »življenje to ni bilo! Kakor da sem se napil slabega vina – zdaj sem se vzdramil, glava mi šumi in zoprni okus je v ustih. Ne spominjam pa se več, kaj se je godilo tisto dolgo, neumno noč!«

»Tako zgodaj že ste osiveli!«

»Ni drugače! Jaz nisem človek prav za nobeno rabo, nego za lepo, mirno, domače življenje. Ko bi bil slepar, bi se ukvarjal zdaj s politiko, ali z literaturo, s kakršnokoli nepotrebno rečjo in bi si ustvaril tako na umeten način – kakor nekateri ljudje z redno dozo opija – svoje posebno življenje, ki bi mi še za nekaj časa ohranilo ta ničvredni ostanek telesa in bi dodelilo mojemu dihanju pomen, če še tako zlagan. Toda kakor sem rekel, nisem za take reči – Bog sam ve, zakaj me je kaznoval. Preneumen nisem in preneroden ne – vsak smrkavec stopa dandanes na javni oder;

morda sem prepošten. Bodi že kakorkoli, ostane mi edino, da se oženim in nastopim tiho in dolgočasno službo. To je bil od nek-daj moj poklic in prej, v tistih lepih mladih časih, se mi je zdel ta poklic najčistejši, izmed vseh edino vreden človeka, ki ne pozna laži in namerava s poštenim srcem služiti sebi, svoji družini in svojemu narodu. Tudi danes mislim tako; nič manj trdno nisem prepričan, da je publikum poštenejši, čistejši in pametnejši od svojih vodnikov in predikantov in da ni na svetu bolj moralnega opravila, nego brigati se za svoj vsakdanji kruh in za drugega nič ... Toda spotaknil sem se bil, opotekal sem se zmerom bolj vstran, ne najdem več svoje poti. Kdor hoče mirno in prijetno živeti, ne sme poznati življenja. To, gospa Judit, je moja povest.«

Pripovedoval je in je pil, njegova lica so bila še bolj upala in še globlje so se skrile njegove oči in so zakrvavele ... Če bi bil duhovit človek in slepar, bi bil interesanten, tako pa je bil samo obžalovanja vreden. Kdo bi zameril narodnjaku, ki se je bil napil šampanjca in je zaspal za mizo? Toda ostuden je pijanec, ki se je bil opotekel iz umazane žganjarnice in bljuje ob oglu ...

Komaj mu je bilo čelo vroče od vina, ga je obsenčila tista joka-va, neizrečeno zoprna sentimentalnost, lastna slabotnim ljudem, ki jih je bilo življenje po čudnem, neusmiljenem naključju zgrabilo s premočno roko ter jih ob prvi uri do dobrega zmrcvarilo. Ubožec misli, da je mučenik, pa je le ... cunja.

»Ali se spominjate gospa na tisti večer, na tisto lepo noč? Takrat ... takrat je bilo še toliko lepote v mojem srcu ... s čistim srcem sem ljubil takrat ... Vse zavrženo, umazano! ... Če si zdaj ustvarim dom, bi si ga ustvaril samo iz komodnosti, ali iz drugih praktičnih in ne zelo moralnih ozirov. Niti senca tiste lepote bi ne bila na njem, ki sem jo nekdam sanjal ... In dolgčas, dolgčas – o, dolgčas je zdaj moj delež!«

Smilil se mi je, ker sem videla, da je bilo veliko resnice v njegovi bridkosti. Nelepa in krivična je bila njegova usoda. Mnogo sem jih poznala, ki so mu bili podobni, in vsi so se izgubili na smešen in žalosten način. Prav toliko hrepenenja, prav toliko navdušenosti je bilo v njegovem srcu, kolikor je bilo potreba za domačo rabo. In še to je siromak po nepotrebnem in čisto brez koristi zapravil ...

Ko se je opil, mi je poljubljal roke z vlažnimi ustnicami in debele solze so mu kapale iz oči, Bog vedi zakaj. No, opij se, no, poljubljay, ti ubogi, nemarni fant! Za košček kruha je še sočutja v mojem srcu ... Da bi poljubil moje ustnice? No, obriši si brke in poljubi moje ustnice! Nič ne jokaj, ti veliki, stari fant, saj te imam še malo rada! ... Toda dišal ni prijetno iz pijanih ust, njegov obraz je bil ves koščen in siv in oči so bile krvave ... Poljubljay, ti žejni, lačni fant! ...

Opotekel se je, ko je vstal, in nenadoma je omahnil in je pokleknil predme.

»Judit!«

»Vstani! Kaj bi rad, ti neumni fant?«

»Judit, ne zavrzi me!«

»No, vstani! Pojdi z mano! Da, res, pojdi z mano! ...«

Prižgala sem v izbi luč, on je stal pred durmi s klobukom v roki.

»Kaj pa stojiš tam? Sedi!«

Omahoval je preko izbe in se je zgrudil na zofo.

»Kako si lepa, Judit! ... Jaz ... nevredni ...!«

Zakril je obraz z rokami in je zaihtel.

Kakor z otrokom sem govorila z njim, tako tiho in mehko ... Sklonila sem se nižje k njemu in kakor zvonovi z daljne gore so zazvonili spomini. Bilo je nekoč, ob tihi noči, v samotnem vrtu ...

»Zakaj si žalosten, moj ubogi, dragi fant? Saj si še mlad, nič se ne boj! Ali bi rad malo čaja? Napravim ti čaja in tako bova lepo sedela in pila in se pogovarjala!«

»Judit!« je zaklical v kuhinjo.

»Kaj je?«

»Judit, da ti nekaj povem ...«

Jeceljal je z neokretnim jezikom in njegov glas mi je bil čisto tuj.

»Judit! Jaz sem ... cunja ...«

Prinesla sem čaj na mizo. Strmel je name z velikimi, že napol spečimi očmi. Ko je prijel za čašo, je polil prt in oškropil se je tudi po suknji in kravati. Pil je do polovice, nato je polagoma omahnil, roke so se spustile na kolena in glava se je naslonila globoko na zofo. Zaspal je s polodprtimi očmi in z odprtimi, hropečimi ustmi ... Hodila sem po izbi na rahlo, da bi ga ne vzdramila, pospravila sem na mizi in sem odmeknila svetilko, da bi mu ne sijala v obraz. Nato sem mu položila na zofo tudi noge, naslonila sem mu glavo na mehko blazino in sem ga odela.

Tisto noč nisem spala, tudi svetilke nisem upihnila. In zdi se mi čudno, da nisem storila tisto noč, kar mislim storiti ob pozni jeseni, kadar zapade prvi sneg ... Spomnila sem se tedaj na tista dva mlada oficirja, črna huzarja – in kakor da bi bila stopila predme. Obadva sta imela že košate brke, oči so gledale predrzno in surovo, surov in nečist je bil nasmeh na ustnicah in greh je bil zapisan na njih ... Da, čudno se mi zdi: tolikokrat je razžalilo življenje to neumno srce in ni se mu še uprlo; tolikokrat že so pogledale koprneče oči na one tihe ciprese in vselej so se zazrle vstran. Toda blizu je že jesen – ali niste vztrepetalí sinoči, ko je zadihal od severa neljubljeni, tako zaželjeni hlad? ...

Nocoj ne umolkne sova – morda zapade sneg ...

O nepozabljena, nepozabljiva! ...

Stal sem dolgo pod njenim oknom tisto noč: sova je pela neprestano ...

Nekoč sem blodil po golih istrskih holmih. Pod holmom je bil vodnjak in mršav, star, lačen osel je vlekel vodo iz vodnjaka. Stopal je v kolobarju, glavo globoko povešeno, ozrl se ni nikamor, nikoli ni ustavil koraka. Neprestano v kolobarju, ves dan, vse življenje ...

Če je imel tisti osel tudi visoke cilje, če se je pečal morda natihoma s politiko, z literaturo, umetnostjo, sploh z vsem pisanim javnim življenjem? Če je premišljeval o usodi svojega naroda? To bi bila tragika! ...

